

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

**Rozbor ženských postav
v pohádce Sněhurka a sedm trpaslíků
podle archetypové psychologie C. G. Junga**

Bakalářská práce

Autor: Monika Věříšová
Studijní program: B1101 Matematika
Studijní obor: Matematika se zaměřením na vzdělávání,
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: Mgr. Ivana Ryška Vajdová

Hradec Králové, 2019

Zadání bakalářské práce

Autor: Monika Věříšová

Studium: S16MA017BP

Studijní program: B1101 Matematika

Studijní obor: Matematika se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Rozbor ženských postav v pohádce Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga**

Název bakalářské práce AJ: Analysis of female characters in the fairy tale Snow White and seven dwarves according to archetypal psychology by C. G. Jung

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá rozбором ženských postav v pohádce Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga. Podává výklad pojmu vědomí a nevědomí a jeho rozdělení. Dále se zabývá základními archetypy v kolektivní psyché, které se objevují jako jednotlivé ženské postavy v pohádce.

1. FRANZ, Marie-Louise von. Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie. Vydání čtvrté. Přeložil Kristina ČERNÁ, přeložil Jan ČERNÝ. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0863-1. 2. FRANZ, M. L. von. Animus a anima v pohádkách. Vyd. 1. Přeložil Karel Kessner. Brno: Emitos, 2008. Příběhy duše. ISBN 978-80-87171-05-9 3. JACOBI, Jolande Székács. Psychologie C.G. Junga. Přeložil Ludmila MENŠÍKOVÁ, přeložil Jiří KOCOUREK, přeložil Zdeněk JANČAŘÍK. Praha: Portál, 2013. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0353-7. 4. JUNG, Carl Gustav. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi: výběr z díla. 1.vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996. ISBN 80-85880-12-1. 5. JUNG, Carl Gustav Archetypy a nevědomí: výběr z díla II. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. ISBN 80-85880-16-4. 6. JUNG, Carl Gustav. Osobnost a přenos: výběr z díla III. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998, 70. ISBN 80-85880-18-0. 7. JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ, PLOCEK, Karel, ed. Obraz člověka a obraz Boha: výběr z díla IV. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. ISBN 80-85880-23-7. 8. JUNG, Carl Gustav. Snové symboly individuálního procesu: výběr z díla V. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. ISBN 80-85880-19-9. 9. JUNG, Carl Gustav. Představy spásy v alchymii: výběr z díla VI. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2000. ISBN 80-85880-21-0. 10. JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. Symbol a libido: výběr z díla VII. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004. ISBN 80-85880-35-0. 11. JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. Hrdina a archetyp matky: výběr z díla VIII. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2009. ISBN 978-80-87171-10-3. 12. JUNG, Carl Gustav. Člověk a kultura: výběr z díla IX. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janáčka, 2012. ISBN 978-80-85880-70-0.

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Ivana Ryška Vajdová

Oponent: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.12.2018

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Ivaně Ryšce Vajdové za věnovaný čas a cenné rady, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením školitele/vedoucí(ho) bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 30.04.2019

.....

Anotace

VĚŘÍŠOVÁ, Monika. *Rozbor ženských postav v pohádce Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019, s. 60. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá rozborem ženských postav v pohádce Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga. V teoretické části popisuje pojmy vědomí a nevědomí, tak, jak na ně nahlížel C. G. Jung. Také uvádí rozdělení nevědomí podle C. G. Junga. Dále rozebírá jednotlivé archetypy, které se objevují v pohádce jako ženské postavy. Mezi tyto archetypy patří persona, stín, animus a anima, archetyp matky a archetyp bytostného Já. V analytické části se bakalářská práce zaměřuje již na jednotlivé postavy, které popisuje jako archetypy zmíněné v teoretické části. Bakalářská práce při rozboru zohledňuje i vzájemný vztah postav. Konkrétní ženské postavy mohou být, proto vykládány různými způsoby a lze v nich vidět více archetypů.

Klíčová slova: C. G. Jung, vědomí, nevědomí, archetypy

Annotation

VĚŘÍŠOVÁ, Monika. *Analysis of female characters in the fairy tale Snow White and seven dwarves according to archetypal psychology by C. G. Jung*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019, p. 60. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with the analysis of female characters in the fairy tale Snow White and the Seven Dwarfs according to archetypal psychology of C. G. Jung. In the theoretical part it describes the notions of consciousness and unconsciousness as perceived by C. G. Jung. It also mentions the division of unconsciousness by C. G. Jung. Furthermore, it analyzes the individual archetypes that appear in the fairy tale as female characters. These archetypes include persona, shadow, animus and anima, the archetype of the mother, and the archetype of the Self. In the analytical part, the thesis focuses on individual characters, which it describes as archetypes mentioned in the theoretical part. The bachelor thesis also takes into account the relationship between the characters. Thus, specific female characters can be interpreted in different ways and more archetypes can be seen in them.

Keywords: C. G. Jung, consciousness, unconscious, archetypes

Obsah

Úvod	7
1. Základní pojmy Jungovy psychologie	9
1.1 Vědomí	9
1.2 Nevědomí	11
1.3 Osobní nevědomí	17
1.3.1 Komplexy.....	18
1.4 Kolektivní nevědomí	23
1.5 Archetypy	24
1.5.1 Persona.....	27
1.5.2 Stín	29
1.5.3 Anima a animus	31
1.5.4 Archetyp Matky	37
1.5.5 Archetyp Bytostného Já	41
2. Analytická část.....	45
2.1. Vlastní matka jako pozitivní aspekt mateřského komplexu	45
2.2. Zlá královna jako negativní aspekt mateřského komplexu	47
2.3. Zlá královna jako stín	49
2.4. Sněhurka jako persona.....	52
2.5. Sněhurka a Zlá královna jako dva aspekty animy	53
2.6. Sněhurka jako bytostné Já	54
Závěr.....	57
Seznam použité literatury	59

Úvod

Lidská duše je složena z vědomí a nevědomí. Ve středu vědomí stojí jedincovo „já“, které určuje a řídí směr jednání. Rozhoduje o tom, co člověk udělá, ale také kým je, jak se prezentuje pro okolí. V našich duších se ale skrývá i něco, co nepatří do vědomí, neboť jsme to z nějakého důvodu vytěsnili z paměti. Jedná se o vzpomínky, které jsme po traumatické události potlačili či komplexy, které můžeme terapií poznat a odbourat. Vzhledem k tomu, že tento materiál není vědomý, musí se nacházet v nevědomí. Je lidská duše ale skutečně složena pouze z osobního obsahu? Opravdu všechny psychický materiál patřil dříve do vědomí a my jsme ho pouze vytěsnili? Tyto otázky zkoumal Jung, hledal na ně odpovědi a já se je pokusím interpretovat ve své bakalářské práci. Jung věřil tomu, že lidská duše obsahuje i takový materiál, který nikdy vědomí nenabyl a je společný všem lidem na světě, stejně jako nepodmíněné reflexy, které nemůžeme ovládat. Tyto reflexy obsahuje i lidská duše, Jung je nazval archetypy. Představují určité vzorce chování, které jsou hluboko v nás zakořeněny. Stejně jako máme několik druhů reflexů (dávicí, polykací apod.), i archetypy můžeme rozdělit. Jung říká, že archetypy se chovají jako instinkty, podle toho, jakou povahu mají a k jakému chování nás nutí, je definuje a dále dělí.

Archetypy jsou společné všem lidem na světě, objevují se již od počátku lidstva. Můžeme je tedy nalézt i v příbězích, které si jednotlivé kmeny vyprávěly po celá staletí. Takovými příběhy jsou i pohádky. Každého z nás jistě napadlo, proč se pohádky vypráví, co je jejich smyslem. Dají se v nich skutečně objevit archetypy? Jak je poznáme? Cílem mé bakalářské práce je nalézt archetypy v konkrétní pohádce. Na pohádky bychom neměli nahlížet jen jako na příběhy bez hlubšího smyslu. Jsou vyprávěny napříč generacemi a dobou, musí tedy nést určité poselství.

V teoretické části popisují pojmy vědomí a nevědomí tak, jak je chápal Jung. Dále se zabývám teorií komplexů, jaký smysl pro nás mají. Následně rozebírám určité archetypy, které se objevují v mé interpretaci pohádky. Jedná se o personu, stín, animus a animu, archetyp matky a bytostné Já.

V praktické části analyzuji pohádku Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga. Pro svůj rozbor jsem si vybrala ženské postavy v této pohádce, na které nahlížím jako na konkrétní archetypy, které jsou popsány v teoretické části. Na každou postavu se snažím dívat z různých úhlů pohledů a zohledňuji i jejich vzájemný vztah.

1. Základní pojmy Jungovy psychologie

1.1 Vědomí

Pro Junga psychika neznamena jen duši, ale celost všech psychických pochodů, které duši přesahují. Duše (v němčině Seele- to, co náleží jezeru, moři- duše nenarozených a mrtvých žijí podle starogermánské představy ve vodě, srov. něm. Seele, duše a něm. See, jezero, moře¹) je tedy ohraničený funkční komplex. Lidská psychika se skládá z vědomí a nevědomí, které se doplňují a navzájem kompenzují. Na obě složky se podílí já. Jung definuje vědomí jako funkci, která udržuje vztah psychických obsahů k já. Dále říká, že vztahy, které nejsou já pociťovány nemohou být vědomé. Vědomí je obklopeno obsahy, které náleží do nevědomí. Vědomí zaujímá v psyché jen malou část, je produktem pozdější diference. Vyvinulo se postupně z nevědomí, je na něm tedy závislé. Děti nejdříve prožívají svůj život v nevědomí, teprve později si začnou uvědomovat sebe samy.²

Vědomí obsahuje čtyři základní funkce: myšlení, cítění, vnímání a intuici. Jung říká, že psychická funkce je neměnná psychická aktivita, které je závislá na konkrétních obrazcích. Rozhodující tedy je, jakou funkci člověk k příjmu a zpracování přicházejících obsahu používá, nikoliv, co si myslí. Hlavní funkce se nachází ve vědomí, inferiorní naopak v nevědomí, pomocné funkce se z části rozkládají ve vědomí, z části v nevědomí. Při vývoji funkcí hraje roli i věk, všechny funkce musí dosáhnout svého vrcholu. Teprve poté, co jsou rozvinuty všechny funkce do svého maxima, můžeme mluvit o celistvé osobnosti.³ Tato skutečnost by se dala přirovnat ke stavbě domu, nejdříve musíme postavit základy (tedy vybudujeme si hlavní funkci), poté přichází na řadu jednotlivé místnosti (pomocné funkce) a teprve nakonec dům vymalujeme, dodáme nábytek apod. (uvědomíme si inferiorní funkci).

¹ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 301.

² JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s 17. – 20.

³ Tamtéž. s. 20. – 23.

V centru vědomí stojí jedincovo „já“, nic nemůže nabývat vědomého stavu bez já. Vědomí je pole, ve kterém se já realizuje. Rozdíl mezi vědomím a já je velice těžké určit, protože kam sahá vědomí, sahá také já.⁴

Pokud bychom se ptali, co je „já“, nejspíš bychom dostali odpověď, že já je něčím komplexně daným. Zahrnuje uvědomění si vlastního těla, své existence a v neposlední řadě sem patří také naše vzpomínky, to, že máme určitou představu o tom, kým jsme a kým jsme byli.⁵ Jung říká, že já vzniká uvědoměním si „svého těla“ a „své existence“, ke které patří paměť. Já tedy třídí a spojuje všechny dojmy ve vědomí. Já je proto skutečným subjektem a sebe samo považuje za centrum celé psyché, je nejdůležitějším komplexem a celý život se snažíme o jeho integritu.⁶ Když Jung nazývá já komplexem, myslím tím to, že je jen určitou částí vědomí.⁷

Já určuje směr a cíl našeho jednání, je ohniskem vědomí. Řídí naše rozhodnutí, i taková, která jsou v rozporu s instinkty. Já ovládá psychický materiál a libovolně s ním manipuluje. Silné já dokáže získat velké množství vědomého obsahu, a pak s ním nakládá podle svého. Slabé já se nechá lehce rozptýlit, vědomí pak ztrácí koncentraci a motivaci.⁸

Ačkoliv je já nejdůležitějším činitelem vědomí a Jung taktéž tvrdí, že bez já se nedá o vědomí téměř mluvit, do jisté míry lze některé jáské funkce utlumit, aniž by vědomí zaniklo. Vědomí bez já tedy může skutečně na krátký okamžik existovat.⁹

Člověk se může na čas vzdát jáských funkcí a být takzvaně pasivní, pozorovat okolí i svět uvnitř nás. Jak již bylo zmíněno, lze toho dosáhnout jen na kratičký okamžik, neboť já se vždy dere dopředu. Při sledování filmu nejdříve pozorujeme scénu a postavy, později se ale začneme s některou z postav identifikovat a děj prožívat. Já se dokonce může podlehnout pokušení angažovat se s konkrétním chováním. Já, které je zaujaté postavou se může nechat strhnout tužbami. Takový člověk pak dělá životní rozhodnutí na základě filmů, pod vlivem

⁴ RAFAILOV, Boris. *Filosofické aspekty v díle C. G. Junga*. s. 80

⁵ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie: Její teorie a praxe*, s. 21.

⁶ JUNG, C.G. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*, s. 21.

⁷ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 24.

⁸ Tamtéž. s. 27.

⁹ Tamtéž. s. 25.

pocitů a myšlenek. Já totiž využilo svoji řídicí funkci k vyvolání určitého chování. Já je tedy do jisté míry ovlivnitelné okolními vlivy.¹⁰

Já se dokonce může roztržít, tak jak se to děje například u schizofreniků. Takoví lidé pak často putují od jednoho já k druhému. Tedy přecházejí mezi jednotlivými osobnostmi.¹¹

1.2 Nevědomí

Lidská psychika by se dala přirovnat k ledovci, kde nevědomí je ta část, která se schovává pod vodní hladinou a vědomí ta, která vyčnívá na povrchu.

Pojem „nevědomí“ nevymyslel Freud. Jung říká, že toto slovo bylo v německé filosofii známo dávno před Freudem. Znali ho Kant (1724 – 1804), Leibniz (1646 – 1716), von Hartmann (1890 – 1943) a další. Každý z nich ale podává svou teorii.¹² První, kdo prohlásil, že nevědomí je esenciální základ duše, byl C. G. Carus, předchůdce Hartmanna.¹³ Carus viděl nevědomí jako novou definici Boha.¹⁴ Například Eduard von Hartmann vysvětluje nevědomí pomocí filosofie. Teprve ke konci 19. století se objevily pokusy dokázat nevědomí empiricky či experimentálně.¹⁵ O což se pokoušel například Gustav Theodor Fechner (1801 – 1887), který je považován za zakladatele moderní experimentální psychologie.

Jung získal znalosti z dějin psychologie díky četbě starých filozofů. Jung se obracel především na autory 18. století, taktéž ale i na autory z počátku 19. století. Naopak Freudova historie psychologie začínala u Buchnera (1813 – 1837), Moleschotta (1822 – 1893), Du Bois-Reymonda (1818 – 1896) a Darwina (1809 – 1882).¹⁶

¹⁰STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 27. – 28.

¹¹ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe* s. 22.

¹² JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe* s. 72.

¹³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 163.

¹⁴ Tamtéž. s. 13. – 14.

¹⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 21.

¹⁶ JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. s. 150

Georg Büchner- hesenský spisovatel, lékař, vědec a revolucionář

Jacob Moleschott- nizozemsko-italský fyziolog, představitel vulgárního materialismu

Emil du Bois-Reymond- německý lékař, filosof, objevitel akčního potenciálu a zakladatel experimentální elektrofyziologie

Charles Robert Darwin- britský přírodovědec a zakladatel evoluční biologie

Podle freudovské psychologie jsou nevědomé obsahy infantilní povahy. Kvůli svým neslučitelným vlastnostem jsou však vytěsněné. K vytěsnění dochází podle Freuda již v raném dětství díky výchově a trvá celý život. Vytěsnění se dá odstranit analýzou, poté se obsahy stávají vědomými.¹⁷

Tato teorie říká, že v nevědomí jsou jen takové obsahy, které by stejně tak mohly být i vědomé, avšak výchova je nějakým způsobem vytěsnila. Nevědomí ale obsahuje i takové části, které vědomí nikdy nenabýly. Kdyby se všechny nevědomé obsahy daly vysvětlit na principu vytěsnění, znamenalo by to, že pokud bychom vytěsnění zrušili, naše paměť by byla úplná. Nevědomí je ale tvořeno i podprahovými obsahy, tedy takovými, jenž se vědomí nikdy nedotkly.¹⁸

Jung na rozdíl od Freuda nevěří, že nevědomí má jen osobní povahu, ale že je zde i část, která je pro všechny lidi společná, tzv. kolektivní. Jung analyzoval sny svých pacientů a nemohl si nevšimnout, že se v nich objevují motivy, které nepocházejí z osobního nevědomí. Například jedné jeho pacientce se zdál sen o jejím lékaři, který měl podobu starého otce, který byl současně také větrem a držel ji jako kojence v náručí. Jung tento motiv označil za archaickou představu přírodního démona. Dodává, že nejde o infantilní obraz, který je nějakým způsobem spojen s pacientčím dětstvím, ale o primitivní představu, která odpovídá archaickému vyjádření ducha. Proto musíme odlišit mezi osobní a kolektivní vrstvou nevědomí.¹⁹

Vědomí by se dalo přirovnat k povrchu kůže, která leží na obrovské nám neznámé ploše nevědomí.²⁰ Tato metafora odkazuje na tenkou hranici mezi polem vědomí a nevědomí. Jung říká: „Podle mých zkušeností může mít vědomí jen relativní střední polohu a musí přijmout, že je do jisté míry ze všech stran přesáhováno a obklopeno nevědomím.“²¹ Vědomí je navíc charakterizováno omezeností. V určité chvíli dokážeme přijmout jen část obsahu. Celkový obraz nelze nikdy přijmout, neboť vědomí je schopno pojmout jen záblesky existence. Na

¹⁷ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.* s. 8.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.* s. 8. – 18.

²⁰ Jung, C.G. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe.* s. 18.

²¹ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 40.

rozdíl od nevědomí je vědomí omezeným polem. Jung ho přirovnává ke štěrbině, kde vidíme jen určitý okamžik.²²

Vědomí a nevědomí se vzájemně prolínají až do té míry, že bychom mohli zavést termín „podvědomí“, které by poukazovalo na relativitu nevědomí a zároveň by se stalo označením pro temnou část duše. Relativní je i vědomí, neboť na jeho hranicích není nic jako vědomí ale celá škála intenzity vědomí. Mezi tím „dělat“ a „být si vědom toho, že něco dělám“, je podstatný rozdíl. Vědomí se pak dá rozdělit na to, kde dominuje neuvědomění, a naopak na to, kde uvědomění převažuje. Jung říká, že v lidské psyché tedy neexistuje vědomý obsah, kterého by si byl člověk plně vědom, neboť k tomu by bylo zapotřebí nemyslitelná úplnost lidského ducha. Každý obsah vědomí je tedy svým způsobem i nevědomý. A stejně tak neexistuje nevědomá část, která by nebyla současně vědomá.²³

Freud zjistil, že v nevědomí vše funguje jako by to bylo vědomé. Zdá se jako by i zde byl nějaký subjekt, nějaké já. Je zaznamenáno i několik nemálo případů, kde se druhé já skutečně objevuje a první já dokonce konkuruje. Některá Freudova zjištění ale ukazují, že v nevědomí přece jenom nefunguje vše jako ve vědomí. Citově zdůrazněné komplexy nejsou v nevědomí korigovány tak jako ve vědomí. Naopak jsou konzervovány v původní formě. Taktéž nabývají automatismu, čehož je lze zbavit až poté, co se stanou vědomými.²⁴

Jung doplňuje Freudovu myšlenku: „Hypotéza prahu vědomí a nevědomí znamená, že ona nezbytná surovina veškerého poznání, tedy psychické reakce, ba dokonce nevědomé „myšlenky“ a „poznatky“, leží bezprostředně vedle vědomí, pod nebo nad ním, odděleny od nás pouze „prahem“, a přece, jak se zdá, nedosažitelné.“ Zprvu se můžeme jen domnívat, jak nevědomí funguje, pravděpodobně je psychickým systémem, pak tedy možná vše, co má vědomí, musí mít i nevědomí, totiž percepce, apercepce, paměť, fantazii, vůli, afekt, cit, uvažování, úsudek atd., ale to všechno v podprahové formě.²⁵ Avšak Jung důrazně varuje, že to, co platí pro vědomí, neplatí i pro nevědomí a říká: „*Nevědomí jistě nesmíme připisovat žádnou psychologii vědomí. Nevědomí má mentalitu*

²² JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. s. 19.

²³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 29

²⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 28.

Komplexy budou více rozebrány v kapitole osobní nevědomí.

²⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 15.

instinktivní a nemá žádné diferencované funkce, nemyslí způsobem, jakým my chápeme „myšlení“. Vytváří pouze obraz odpovídající stavu vědomí, který obsahuje stejnou měrou myšlenku i cit, a je vším, jen ne racionalistickým produktem uvažování.“²⁶

V nevědomí sídlí inferiorní funkce a zčásti také funkce pomocné. Inferiorní funkce má infantilní až pudový charakter. Jung o méněcenné funkci říká: „Nejenže ji neovládáme, ona ovládá nás.“²⁷ Nevědomí je tedy na rozdíl od vědomí na primitivní úrovni. Nemůžeme ho přetvořit k obrazu svému a změnit naší animální stránku. Nelze ho zkulturnit, neboť ho z části i dědíme.

Freud a Jung se ve svých názorech na téma nevědomí poměrně lišili. Jejich spor začal tím, co představuje pojem libido, které představil Freud moderní psychologii. Freud používal tento termín pro označení sexuální energie. Podle Freuda je sexuální pud základem psychického života. Tato teorie říká, že sexualita je primárním motivačním prvkem všech psychických procesů. Jung s tímto názorem nesouhlasil, neboť věřil, že psyché ovlivňují i jiné pudy. 23. října 1906 napsal Jung Freudovi dopis, ve kterém vyjádřil nesouhlas s Freudovým stanoviskem.²⁸

Pro Junga bylo sexuální libido jen jedním z dílčích proudů vůle a snažil se Freudovi vysvětlit, že v určitých fázích života je sexuální pud velmi důležitý, ale v jiných tomu tak není. Jung přiznává, že dříve se skutečně většina činností vztahovala k sexualitě, ale později, evolucí lidského vědomí se oddělily od sexuální domény.²⁹ Jung přímo říká: „*Nelze pochybovat o tom, že i ty nejvyšší diferenciace původně vznikly z jednodušších raných forem. Mnohé složité funkce, kterým dnes musíme sexuální charakter upřít, pocházejí původně z rozmnožovacího pudu.*“³⁰

Jung říká, že lidská přirozenost má schopnost vytvářet analogie. Například takový lov zvíře se skutečně podobá hledání sexuálního partnera. Postupem času byla tato činnost nabyta i dalšího kulturního smyslu, a proto už sexuální metaforu přestala potřebovat. A takto jsou podle Junga nahrazovány sexuální motivy ve

²⁶ Jung, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.*, s. 49.

²⁷ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 23. – 26.

²⁸ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 65. – 88.

²⁹ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 65. – 88.

³⁰ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VII.* s. 189. -190.

vědomém i nevědomém životě člověka metaforami, analogiemi a symboly. Freud tyto analogie ale vidí pouze jako náhražky, Jung ale věří, že nalezení duchovní analogie je pro libido cílem. Takto podle Junga vzniká kultura. Jung viděl libido jako psychickou energii. Avšak nikoliv jako sexuální energii, neboť v tom případě by znamenalo, že jakákoliv porucha vědomí má svůj původ v narušené sexualitě, přesně tak, jak říkal Freud.³¹

Nevědomí je podstatně starší než vědomí. Mohlo by se zdát, že vědomí je hlavní doménou člověka, že je tvořen právě jím. Avšak opak je pravdou, protože větší část svého života trávíme v nevědomí. Navíc má oproti vědomí kompenzační vlastnost. Člověku pomáhá k chování, které je zaměřené na celost psychiky.³²

Nevědomí člověku pomáhá k celosti psychiky. Jung tento vývojový proces nazývá individuací³³, které lze nejlépe dosáhnout konfrontací s nevědomím. Té dosáhneme, pokud nevědomí poskytneme dostatečnou svobodu se projevit a tyto projevy pak budeme zkoumat. Musíme duši nechat, aby se konfrontovala s tím, co sama vytváří.³⁴ Avšak nevědomé obsahy jsou člověku zpřístupněny pouze pomocí snů a vizí, či nepřímých projevů, které se objevují v komplexech.³⁵

Jung říká, že nevědomí je tvořeno vrstvami, přičemž nejsvrchnější vrstva je ta, která je pro nás osobní. Čím více prostupujeme jednotlivými obaly, tím blíže se dostáváme ke kolektivní povaze nevědomí. První vrstva nevědomí je oblastí afektů a emocí, nad kterými máme ještě kontrolu. Druhá oblast obsahuje takový materiál, který už nelze vědomím pojmout a je často příčinou halucinací a neuróz. V nejspodnější části nevědomí se nachází centrální síla, která prostupuje všemi vrstvami. Dále se zde nachází zhuštěná zkušenost našich animálních a nad ní nejstarších lidských předků. Všechny ostatní úseky znamenají diferenciaci

³¹ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 65. – 88.

³² JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 18. – 20.

³³ Smyslem individuace je rozvoj individuální bytosti. Cílem není stát se dokonalou osobností, ale uvědomit si své silné i slabé stránky. Taktéž zahrnuje uvědomění si obecné lidskosti. Účelem tedy není izolace, ale naopak kolektivní provázanost, stejně jako osobní integrace. Jedno nemůže být bez druhého. Cílem individuace je uskutečnění bytostného Já, není tedy jen pouhým rozšířením vědomí, ale přesažením já. Dokonalé individuace nelze nikdy dosáhnout. Skutečným cílem je celost psychiky a zdravý vztah s bytostným Já. (SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. s. 59. – 61.)

³⁴ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 39.

³⁵ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 45.

kolektivní psyché, od nacionální skupiny přes kmen až k rodině, až po dosažení individuality.³⁶

Skutečnost, že je nevědomí tvořeno vrstvami bylo Jungovi ilustrováno ve snu, který se mu zdál. Jung se ve snu objevil v domě, v kterém doposud nebyl, postupně dům prozkoumával. První patro bylo krásně zařízeno. S tím, jak šel více dolů, krása domu upadala. Přízemí působilo jako ze středověku a ve sklepě pak našel ostatky. Tento sen konzultoval nejdříve s Freudem. Ten ostatky považoval za touhu zabít jejich majitele. Jung však ostatky viděl jako pozůstatky našich předků a nejhlubší dědictví lidstva, tedy archetypy. První patro pak přirovnal k osobnímu nevědomí. V nejnižší části se pak nacházelo kolektivní nevědomí. Tento objev vedl k poznání, že každý z nás má v sobě primitivního člověka.³⁷

Zprvu Jung předstíral, že s Freudem souhlasí. Na jeho otázky, komu lebký patří, koho touží mít mrtvého, Jung odpověděl, že to jsou ostatky jeho novomanželky a její sestry. Věděl však, že jejich smrt si v žádném případě nepřeje, nechtěl ale přijít o Freudovo přátelství.³⁸

Tento sen v Jungovi vyvolal zájem o mytologii. Od října roku 1909 byl veden myšlenkou, že jednou napíše o celé této oblasti komplexní pojednání. Jung dokonce navštívil i místo archeologických vykopávek, ve snaze dostat ze svého nevědomí nějaké informace. Tehdy došel k závěru, že porozumět psyché lze jen pomocí historie. Stejně jako ontogenezi lze chápat jen na základě fylogeneze a srovnávací anatomie. Jung nabyl zjištění, že to, co nyní obsahuje individuální psyché, lze najít i v minulosti.³⁹ Tato myšlenka mu poskytla první tušení kolektivního nevědomí, jeho obsahy nejdříve vnímal jako stopy dřívějších funkčních způsobů. Teprve později zjistil, že se jedná o formy instinktu, o archetypy.⁴⁰

Freud a Jung si nějakou dobu dopisovali. Snažili se jeden druhého příliš nerozčilovat, přesto, že Freud se snažil pár svých myšlenek u Junga prosadit. Jung

³⁶ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 42.

³⁷ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 39.

³⁸ JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. s. 149. – 150.

³⁹ HAYMAN, Ronal. *Život C. G. Junga*. s. 55. – 56.

⁴⁰ JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. s. 150.

dále studoval mytologii a snažil se svou myšlenku, že psyché má i neosobní stránku, podpořit.⁴¹

Neustále však v Jungovi rostla pochybnost ve Freudovi. Přestával ho čím dál tím více uznávat. Dokonce se mu o něm zdál sen, ve kterém představoval mrzutého úředníka. Tutéž noc měl Jung sen o rytíři, později přišel na to, že tento rytíř byl symbolem jeho vlastního světa, který se až příliš lišil o světa Freudova.⁴²

V této době psal Jung dílo *Proměny a symboly libida (Wandlungen und Symbole der Libido, 1912)*. Když se dostal ke kapitole o Oběti, potřeboval popsat své vlastní pojetí incestu. Jung byl toho názoru, že incest se dá chápat jako vysoce náboženský obsah, pouze v některých případech se dá mluvit o incestu jako osobní komplikaci. Jung sám přiznává, že se tehdy nemohl dva měsíce dotknout pera, neboť věděl, že tato myšlenka ho bude stát Freudovo přátelství, což se také stalo.⁴³

1.3 Osobní nevědomí

Jak už bylo řečeno, Jung rozlišil nevědomí na osobní a kolektivní povahy. Osobní nevědomí leží nad kolektivním. Vztahuje se přímo k nám samým, obsahuje nám potlačené vzpomínky. Na rozdíl od kolektivního nevědomí ho lze snáze prozkoumat.

Osobní nevědomí zahrnuje obsahy, které byly odsunuty do nevědomí, ale mohou kdykoliv nabýt vědomí, dále pak ty, jež jsme vytěsnili.⁴⁴ „Obsahy osobního nevědomí jsou v podstatě takzvané *citově zabarvené komplexy*, které tvoří osobní intimitu duševního života.“⁴⁵

Materiál obsažený v této vrstvě by mohl být vysvětlován jako nabytí individuální existence. Stejně tak by psychologické faktory v části osobního nevědomí mohly být i vědomé, protože je tu možnost, že by byly rozpoznány. Proto tento materiál označujeme jako osobní obsah, neboť pochází z naší vlastní minulosti.⁴⁶

⁴¹ HAYMAN. *Život C. G. Junga*. s. 58. – 59.

⁴² JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. s. 153. – 155.

⁴³ Tamtéž. s.

⁴⁴ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 18.

⁴⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 73.

⁴⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 15.

Pokud chceme realizovat cestu k nevědomému bytostnému Já musíme osobní nevědomí převést do oblasti vědomí. Je důležité, abychom si uvědomili své morální vědomí a pokusili se o sebepoznání. Obsahy, které se z osobního nevědomí posouvají do vědomí jsou zprvu nepříjemné, a proto je vytěšňujeme. Tyto obsahy je nutné chápat jako přání, vzpomínky, tendence, plány apod.⁴⁷

Jednou z metod, jak blíže poznat obsahy, které tvoří naše osobní nevědomí, je pomocí aktivní imaginace. Tato metoda byla popsána Jungem v eseji *Die Transzendente Funktion (1916)*, který ji převzal od mnichů. Jung tuto metodu považoval za podstatu analytické terapie. Jáské vědomí má za úkol navázat se skrytými obsahy vztah, postupně utváří obrazy, fantazie, zvuky apod. Vstupuje s nevědomím do činného dialogu a dává těmto obsahům tvar a obrysy. Jáské vědomí přitom musí dát nevědomým obsahům prostor, nesmí je hodnotit, což je na jednu stranu nepřírozené, protože lidé mají ve zvyku stále hodnotit.⁴⁸ Další metodou, jak se dostat k nevědomým obsahům je pomocí slovního asociačního pokusu, který bude více přiblížen v kapitole Komplexy.

Pokud tedy chceme podniknout cestu k individuaci musíme se nejdříve dostat přes oblast osobního nevědomí a teprve poté můžeme přistoupit k poznání kolektivního nevědomí.

1.3.1 Komplexy

Jak již bylo zmíněno osobní nevědomí obsahuje jednotky, které Jung nazval komplexy.

Pro Junga byla teorie komplexů nejdůležitějším prvkem pro zkoumání nevědomí. Spolu s týmem pozoroval reakce lidí na slovní podněty. Prováděl tzv. slovní asociační experiment. Jung zprvu vybral neutrálně podnětová slova (např. stůl, hlava, chléb apod.) mezi něž vložil i ta, která byla více emočně zabarvená. Poté byla vybraná slova přečtena jedna po druhém určité osobě, s tím, že má říct první slovo, které ji napadne. Jung sledoval reakce lidí i dobu, než dotyčný odpověděl. Poté byla slova dotyčné osobě znovu přečtena a byla vyžadována stejná odpověď. Následně došlo na vyhodnocení testu. Byl vypočten průměrný reakční čas, a s ním byl pak porovnán čas všech jednotlivých reakcí. Jung zkoumal i idiosynkratické

⁴⁷JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.* s. 16.

⁴⁸MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie.* s. 139.

projevy, jako je rýma apod. Nejčastěji se ale objevovaly neobvyklé asociace či nesmyslná slova. Tyto reakce považoval Jung za indikátory komplexů – obranné reakce proti nevědomým duševním konfliktům.⁴⁹

Jung zjistil, že poruchy ve vědomí jsou vyvolány zdánlivě neutrálními slovy (stodola, stůl apod.). Provedl analýzu a přišel na to, že slova vyvolávající poruchy je možné tematicky roztrždit. Tyto shluky slov pak byly přečtené vybraným osobám. Když měli říct, co je k nim napadá, začali vyprávět o svých osobních citových momentech ze života, obvykle šlo o traumatické události. Podněťová slova vyvolávala stresující asociace, které byly předmětem poruch vědomí. Jung říká, že tyto asociace nevznikají mezi podněťovým a reakčním slovem, ale mezi podněťovým slovem a nevědomým obsahem. Tedy právě nevědomé obsahy jsou odpovědné za tyto poruchy.⁵⁰

Komplexy jsou spojeny se silnými emocemi. Mají velmi citově zabarvený charakter, jak již bylo zmíněno, obvykle se pojí k traumatické události, někdy jen k bolesti.⁵¹ Avšak mohou být spojeny i s pozitivními událostmi (láska, radost apod.). Jung proto říká, že jsou uzlovými body nebo ohnisky našeho duševního života.⁵² Všichni lidé mají komplexy, avšak ne vždy jsou znakem méněcennosti. Představují jen jakousi překážku, která ale může vést k většímu úsilí jedince, a tím být tedy i prospěšná.⁵³ Jung nevidí komplexy jako něco „čistě špatného“, naopak říká, že jsou to působící síly, které řídí zájmy člověka. Jsou důležité pro fantazijní tvorbu lidí.⁵⁴

Jung říká, že je přirozené bát se komplexů, protože představují pro nás něco temného, či primitivního, právě proto, že pochází z nevědomí. Jung ale také říká, že tento strach nám brání komplexy blíže prozkoumat, potřebujeme k tomu jistou dávku odhodlanosti.⁵⁵

Komplexy jsou přirozenou součástí každého z nás. Například rodičovský komplex je důležitý pro náš vývoj. Zahrnuje mateřský a otcovský komplex a

⁴⁹ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 45. – 46.

⁵⁰ Tamtéž. s. 47.

⁵¹ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. s. 83.

⁵² MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 164.

⁵³ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 47.

⁵⁴ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 164.

⁵⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla I*. s. 253. – 254.

ovlivňují celý život jedince, od narození až do smrti. Oba komplexy se dají vědomě zpracovávat a integrovat. Dokonce je to pro život velmi důležité. Odpoutáním se od těchto komplexů je podstatné pro další vývoj jedince, neboť je to nedílnou součástí v rozvoji individuality.⁵⁶

To platí například i pro sourozenecký komplex. Sourozenci hrají v životě člověka velmi důležitou roli. Dětství je spojeno s emocionálními zkušenostmi se sourozenci, tyto emoce mohou být pozitivní i negativní. Tyto zkušenosti jsou pak provázány se stejnými pocity, obrazy a formami komunikace, takže se postupně vytvářejí komplexové vzorce prožívání a chování. Ty jsou pak důležité i pro další vývoj, obzvláště pak pro partnerský život.⁵⁷

Dalším příkladem komplexu je tzv. spasitelský komplex, který se většinou objevuje u lidí, které v dětství někdo opustil. Tento komplex se projevuje nutkavou potřebou někomu pomáhat. Jejich snaha je až destruktivní, mohou ublížit ostatním, ale i sobě. Protože je tento člověk ovládán komplexem, může být jeho chování vzájemně protikladné. Jednou chce pomáhat, a jindy může být až krutě bezohledný. Proti tomuto komplexu stojí jeho stínové dvojče. Projevuje se sobectvím a materialismem. Oba komplexy se mohou v jedné osobnosti střídat a vzájemně se doplňovat.⁵⁸

Jung zjistil, že komplexy jsou spojeny i s tělesnými projevy. Když se nás někdo zeptá na něco, co je pro nás velmi důležité, začneme koktat, potit se apod. Vyvolá v nás komplexovou poruchu. Vše, co je citově zabarvené se váže k fyziologickým procesům (bušení srdce, vysoký krevní tlak apod.). Komplexy tak působí jako by měly vlastní tělo, žily uvnitř nás, proto je nelze tak snadno odsunout.⁵⁹ Jung definuje komplexy jako odštěpené části vědomí, které žijí zcela autonomně a už je nelze vůlí ovlivnit. „*Komplex je duševní silou, vůči níž někdy ustupuje vědomá intence i svoboda Já.*“⁶⁰

Zdá se tedy jako by komplexy měly i vlastní duši, určitou sílu vůle, určitý druh já. Například při schizofrenii se komplexy uvolňují do slyšitelné i viditelné

⁵⁶JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla I.* s. 165

⁵⁷ Tamtéž. s. 166.

⁵⁸ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše.* s. 63.

⁵⁹ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe.* s. 83.

⁶⁰ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 45. – 46.

formy. U duševně zdravých jedinců se objevují v personifikované podobě ve snech.⁶¹

Jung tuto skutečnost vysvětluje tím, že jednota vědomí je jen iluzí a dodává: „Komplexy jsou autonomní skupiny asociací, jež mají tendenci se samy pohybovat, žít svůj vlastní život mimo naše úmysly. Myslím si, že naše osobní nevědomí, jakož i kolektivní nevědomí pozůstává z neurčitého, proto neznámého množství komplexů nebo fragmentárních osobností.“⁶²

Komplexy by se tedy daly přirovnat k dílčím osobnostem, které mají vlastní vědomí. Tato skutečnost si žádá rozlišení mezi různými úrovněmi disociace (štěpení komplexů).⁶³

Občas lze prožít změněný stav vědomí, například při odštěpení traumatické události. Jáské vědomí je tím narušeno a záleží na míře a rozsahu poruchy, o jak závažný stav disociace se bude jednat. Komplexy tedy mají určitou formu vědomí. Při mnohočetné osobnosti je já rozděleno na jednotlivé fragmenty vědomí, které nic nespojuje. Každý komplex má vlastní já, vlastní identitu. Dokonce mohou zasahovat i do tělesných funkcí, a to i v různé míře. Při studiích mnohočetné poruchy osobnosti se zjistila překvapivá spojení mezi psyché a tělem. Některá podosobnost mohla mít například alergii na kouř z cigaret, zatímco druhá byla silným kuřákem.⁶⁴

U mnohočetné poruchy osobnosti je narušen integrační proces. Může za to trauma z dětství, obvykle sexuálního charakteru. Každý z nás má však do jisté míry v sobě několik osobností, neboť komplexy mají všichni. Avšak u zdravého jedince jsou komplexy podřízené integrační funkci já, když tedy dojde ke konstelaci komplexů, zůstane jáské vědomí zachováno. Navíc mají komplexy jen minimální vlastní vědomí, naproti tomu já má mnohem více energie, a tudíž je komplexům nadřazené.⁶⁵

⁶¹ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe.* s. 84.

⁶² Tamtéž. s. 84. – 85.

⁶³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše.* s. 57. - 58.

⁶⁴ Tamtéž. s. 58.

⁶⁵ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše.* s. 58.

Zvláštním případem komplexu je jáský komplex. Ten ovlivňuje motivaci a následně naše chování.⁶⁶ Jung říká: „*Když hovoříme o komplexu já, předpokládáme přirozeně že má vědomí, poněvadž vztah různých obsahů k centru, jinými slovy k já, je nazývám vědomím.*“⁶⁷ Ostatní komplexy se často dostávají do konfliktu s jáským komplexem. Komplexy však nemůžeme přinutit, aby se chovaly tak, jak chceme my, jsou jako traumatické vzpomínky.⁶⁸

Jádro komplexu je složeno z faktoru, který je determinován zkušeností a je spojen s prostředím, druhý faktor je vrozený, je jím archetyp. Komplex roste tou mírou, jak jsou na něho nabalovány další asociace. Například pokud si žena s negativním otcovským komplexem vezme muže, který jí bude daného otce svým chováním připomínat, její komplex pravděpodobně bude sílit.⁶⁹

Komplex je vnímán jako zhuštění zobecněných vztahových zkušeností s lidmi. Ve vztahových epizodách se dá rozpoznat „dospělá část“ a „dětská část“, tyto epizody se pak ukládají do paměti jako reprezentace. S „dospělou částí“ se člověk identifikuje nevědomě a obvykle bývá projikována.⁷⁰

Komplexy můžeme psychoterapií i pozměnit. Terapeut zastupuje rodiče během přenosového vztahu. Pacient tak prožívá rodičovskou postavu v novém kabátě, který nezakryje zcela ten starý, ale umožní lépe zvládat životní situace.⁷¹ Závisí zcela na vědomí, jak dalece budeme komplexy zpracovávat, tím se pak stávají příznivé, resp. nepříznivé.⁷²

Archetypická část komplexu pochází z kolektivního nevědomí. Obvykle jde o archetypický obraz matky nebo otce. Komplex obvykle vzniká traumatem, ještě předtím je v něm však uložena tato vrozená a pro nás zcela typická část. Trauma má tu vlastnost, že v nás obvykle spouští vlnu úzkosti. Důležité je vědět, že archetypy prožíváme v každodenním životě pomocí komplexů.⁷³

⁶⁶ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 58.

⁶⁷ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. s. 85.

⁶⁸ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 58. – 59.

⁶⁹ Tamtéž. s. 59.

⁷⁰ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 164. – 165.

⁷¹ Tamtéž. s. 60.

⁷² JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 47.

⁷³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 60. – 61.

1.4 Kolektivní nevědomí

Kolektivní nevědomí zahrnuje obsahy, které pochází ze zděděné mozkové struktury, ta je společná všem živým tvorům a tvoří základnu pro individuální psychiku jedince. Kolektivní nevědomí se skládá z obsahů představující vzorce pro typické způsoby lidských reakcí (úzkost, nebezpečí atp.)⁷⁴ Jung říká, že: „*Kolektivní nevědomí je čímsi samozřejmým, něčím všudypřítomným, a způsobuje proto, kdekoli se vyskytne, nevědomou identitu, respektive „participation mystique.“*⁷⁵

Jung na rozdíl od Freuda věřil, že existuje i hlubší vrstva, než je osobní nevědomí. Tuto skutečnost mu mimo jiné potvrdily sny v dětství. Objevovaly se v nich věci, které přicházely odněkud mimo něj. V halucinacích a klamech schizofrenických pacientů se navíc objevovaly symboly a obrazy, které obsahovaly mýty a pohádky z celého světa. Jung tedy usoudil, že musí existovat nějaký duchovní substrát společný všem lidem, na němž všichni staví svoje životní zkušenosti.⁷⁶

V jednom rozhovoru z roku 1906 Jung říká, že zlom v jeho životě nastal tehdy, když přišel na to, že v naší psyché se nachází vrstva, která není nám osobní. Jako důkaz často uváděl příběh o schizofrenním pacientovi. Ten ho jednou popadl za rameno, ukázal na slunce a tvrdil, že má penis. Prý by ho mohl Jung i spatřit, kdyby naklonil hlavu. Tento sluneční penis způsoboval prý vítr. O čtyři roky později četl Jung o perském náboženství uctívání slunce, takzvaném mi-thraismu. Toto náboženství říká, že vítr má původ v jakési trubici, jenž visí ze slunce. Ti, kteří se dívají od východu k západu ho mohou i spatřit. Onen pacient samozřejmě nemohl mít o mi-thraismu žádné ponětí. Přelud, který Jungovi vylíčil musel mít tedy původ v kolektivním nevědomí.⁷⁷

Jung věřil, že stejně jako chování zvířat je zakódováno v jejich nervovém systému, program pro lidský život se nachází v kolektivním nevědomí ve formě archetypů, které se postupně realizují.⁷⁸

⁷⁴ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 19. – 20.

⁷⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 224.

⁷⁶ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 25. – 26.

⁷⁷ HYAMAN, Ronal. *Život C. G. Junga*. s. 59.

⁷⁸ Tamtéž, s. 55. – 56.

„Kolektivní nevědomí se nevyvíjí individuálně, je děděno. Sestává z preexistujících forem, archetypů, jež si lze uvědomit až sekundárně a jež dávají obsahům vědomí pevně vyznačenou formu.“⁷⁹ Kolektivní nevědomí s námi komunikuje přes archetypicky ztvárněné představy.⁸⁰

1.5 Archetypy

Jung říká, že archetypy jsou funkční jednotky kolektivního nevědomí. Jsou společné a stejné pro všechny lidi. Dohromady vytváří archetypy „archaické dědictví lidstva“. Můžeme říci, že jsou neuropsychickými centry, které ovládají a umožňují běžné rysy chování a typické zkušenosti lidí.⁸¹

Původ pojmu archetyp můžeme sledovat už mezi lety 1909 a 1912. Jung v této době psal knihu *Proměny a symboly libida* (*Wandlungen und Symbole der Libido, 1912*). V tomto díle zkoumá fantazie slečny Millerové. Jung už tehdy přemýšlel o tom, že existuje nějaká hlubší vrstva (kolektivní nevědomí) v lidské psyché. V předchozích kapitolách jsme se dozvěděli, že na tuto skutečnost ho přivedl sen o domě, který se mu zdál. Jednotlivá patra představovala části lidské psyché. V nejspodnějším patře se nacházelo kolektivní duševní dědictví celého lidstva. Když si Jung pročítal práci svého učitele a přítele Flournoyho o slečně Millerové nevěděl nic o jejím osobním životě, což bylo, jak později prohlásil, výhodou. Jeho pozornost neodváděly osobní projekce a asociace. Mohl tak pozorovat celek, aniž by se zabýval jednotlivostmi. Zjistil, že slečna Millerová touží po intimním prožitku, avšak není schopná svému sexuálnímu libidu vyhovět. V důsledku toho se u ní objevovaly regrese a pokusy o sublimaci. Jung později zjistil, že tento konflikt není pouze osobní záležitostí, ale že má mnohem hlubší původ. Tato skutečnost ho přivedla na objev archetypu hrdiny. Ten vyžaduje odložení dětského myšlení a přístup k reálnému životu. Jung byl přesvědčen o tom, že takovou oběť museli provést i naši předci, aby lidstvo mohlo dále přežít. Odpoutání od matky je tedy důležitý vzorec zakódovaný v každém z nás.⁸²

Zpočátku označoval Jung archetypy jako praobrazy, později pak jako dominanty kolektivního nevědomí, až poté přišel na řadu název archetyp. Archetyp

⁷⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 107.

⁸⁰ Tamtéž. s. 87. – 88.

⁸¹ STEVENS, Anthony. *Jung.* s. 48. – 49.

⁸² STEIN, Murray. *Jungova mapa duše.* s. 93. – 95.

se projevuje nejen ve statistické podobě, ale také jako proces. Všechny životní projevy spočívají na archetypovém základě. Archetypy představují instinkty primitivní temné psyché, proto jim přísluší rozhodující role. Jung říká, že archetyp není zděděná představa, nýbrž zděděný vzorec chování.⁸³

Souhrn archetypů tvoří obsah kolektivního nevědomí, odpovídá „množství typických základních zážitků“, které lidská podstata od počátku zaznamenala. Jejich smysl je pro nás v „prazkušnosti“, kterou představují a zprostředkují. Archetypy nalézáme ve všech mýtech, pohádkách a náboženstvích. Pro Junga znamená souhrn archetypů sumu všech latentních možností lidské psychiky, materiál prastarého poznání nejhlubších souvislostí mezi Bohem, člověkem a kosmem. „*Archetyp je jako původní pramen obecně lidské zkušenosti v nevědomí, odkud mocně zasahuje do našeho života.*“⁸⁴ Naším úkolem je rozpoznat jeho projekce a pozdvihnout jeho obsahy do vědomí.⁸⁵ „*Archetyp v podstatě představuje nevědomý obsah, který se uvědoměním a vnímáním mění, a to ve smyslu toho kterého individuálního vědomí, v němž se objevuje.*“⁸⁶ Avšak vlastní podstata archetypů je vždy neuvědomitelná, tedy transcendentní. Archetyp sám o sobě Jung označuje jako psychoidní, neboť podstata duševna je nevědomá.⁸⁷ Archetypy zasahující do vědomí se chovají jako instinkty.⁸⁸

Jung říká: „*Archetyp je o sobě prázdný, formální prvek, který není ničím jiným než „facultas praeformandi“, a priori danou možností formy představy. Nedědí se představy, nýbrž formy, které v tomto ohledu přesně odpovídají rovněž formálně určeným instinktům. Právě tak málo jako existenci archetypu lze dokázat i existenci instinktů, dokud se tyto neprojeví in concreto.*“⁸⁹

Vynoření archetypů má *numinózní* charakter, který bychom mohli označit jako „duchovní“. Archetypy jsou tedy velmi důležité pro náboženství. Jejich efekt může být jak léčivý, tak i ničivý. Ve snech se často objevují ve formě ducha, či zjevení duchů. Tím mobilizuje filosofické a náboženské představy. Jung také říká: „*Jádro obsahu všech mytologií a všech náboženství i všech-ismů je archetypické*

⁸³ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 48. – 49.

⁸⁴ Tamtéž. s. 55. – 56.

⁸⁵ Tamtéž. s. 55. – 56.

⁸⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 74.

⁸⁷ Tamtéž. s. 52.

⁸⁸ Tamtéž. s. 45.

⁸⁹ Tamtéž. s. 138.

povahy. Archetyp je duch nebo zlý duch a závisí většinou na zaměření lidského vědomí, jak se nakonec projeví.“⁹⁰ Avšak smyslem jungovského vedení duše je zrušit osamocenost a zmatek, zapojit člověka do proudu životního dění a propojit světlou vědomou stránku s tou temnou nevědomou.⁹¹

Nejlepší cesta k poznání nevědomí vede přes sen, který se skládá z vědomých i nevědomých prvků.⁹² S archetypem se tedy lze setkat i ve snu. Řeč snů je archaická, symbolická, prelogická, smysl snů může být odhalen jen speciálním výkladem. Pro Junga je sen funkcí, pomocí níž nevědomí dává najevo svou regulující činnost. Vždy přináší projev nevědomí. Snny jsou výrazem problému, které se v historii lidstva neustále vracejí, často také mají charakter prorocství. Snny jsou nezávislé na vědomí. My nesníme, ale jme snění, podléháme snu. Sníme i v bdělém stavu, ale kvůli hluku vědomí nejsme schopni snění slyšet. Mýty a pohádky, které v bdělém stavu čteme, můžeme ve snu prožívat. Snny, které zcela náleží nevědomí mají obvykle archetypový základ. Mohou být prorocké a objevují se často před vypuknutím duševní choroby. Mohou mít i pozitivní účinek, podaří-li se je ve správný okamžik dobře pochopit. Stejně tak ale mohou být ničující, je-li já snícího příliš slabé. U těchto snů je kladen důraz na poměr vědomých a nevědomých reakcí.⁹³

Avšak jak sám Jung přiznává k nalezení archetypů mu dopomohl Platón. „Není to naprosto má zásluha, že jsem na tuto skutečnost poprvé upozornil. Vavříny náleží Platónovi.“⁹⁴ Jolande Jacobi ve svém díle říká: „Archetyp je též blízký tomu, co Platón rozuměl pod pojmem „idea“, s tím rozdílem, že platónská idea smí být chápána výhradně jako praobraz nej-vyšší dokonalosti ve „světlem“ smyslu, jehož temný protipól nenáleží již jakožto idea do světa věčnosti, nýbrž do světa lidské pomíjivosti...“⁹⁵ Jungovy archetypy se od Platónových idejí liší svou dynamikou a cílem, neboť archetypy usilují o to, aby se v průběhu životního cyklu aktualizovaly v osobnosti a chování jedince.⁹⁶

⁹⁰ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 45. – 46.

⁹¹ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 57.

⁹² Tamtéž. s. 77.

⁹³ Tamtéž. s. 77. – 82.

⁹⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 137.

⁹⁵ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 50.

⁹⁶ STEVENS, Anthony. *Jung.* s. 50.

Archetyp musíme brát v neutrálním smyslu. Je v něm to kladné, i to záporné. Závisí to i na dynamice vztahu vědomí a nevědomí. Neboť stejně jako existuje archetyp Boha, existuje i archetyp ďábla.⁹⁷

Jung proto také zdůrazňuje, že archetypy neurčuje jejich obsah, ale forma. Obsahově jsou určeny pouze tehdy, když je praobraz vědomý a naplněný vědomou zkušeností.⁹⁸ Jolande Jacobi taktéž ve svém díle říká, že archetypy jsou určovány formou nikoliv obsahem. A dále říká, že čím chudší a neurčitější formu archetyp má, z tím hlubší vrstvy nevědomí pochází.⁹⁹ Například v mýtu jsou archetypy v jednoduché formě, neboť vyjadřují nejobecnější a nejhlubší lidskou strukturu.¹⁰⁰ V primitivních pohádkách se též archetypy často objevují v surové formě. Postavy jsou pak často vyobrazeny ve velmi hrubých rysech.

1.5.1 Persona

Ve společnosti se lidé chovají jinak než ve svém soukromí. Musí se přizpůsobit vnějšímu světu a vytvořit si jakousi masku, která je ochrání před okolními vlivy. Jung pro tuto skutečnost zavedl pojem persona.

Ne náhodou použil Jung označení persona. Slovo persona znamená původně maska, kterou nosili herci pro své role. Personu nesmíme považovat za něco individuálního, naopak se vztahuje ke kolektivní psyché, protože individualitu pouze předstírá. Člověk pouze hraje určitou roli, kterou určuje kolektivní psyché. Persona je tedy maskou kolektivní psyché. Je kompromisem mezi jedincem a společností, to, jak se člověk jeví.¹⁰¹

Jelikož je persona nástrojem společenské adaptace, užívá se pro ni někdy názvu sociální archetyp nebo archetyp konformity. V personě jsou obsaženy naše nejlepší vlastnosti, to, co je přijatelné pro okolí, je tedy spojena s určitou přetvářkou.¹⁰²

Persona se utváří již v raném dětství na popud vyhovět očekávání a přání rodičů, vrstevníků a učitelů. Děti zkouší, za které postoje a chování jsou kladně

⁹⁷ RAFAILOV, Boris. *Filosofické aspekty v díle C. G. Junga*. s. 98.

⁹⁸ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 138.

⁹⁹ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 51. – 54.

¹⁰⁰ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 11.

¹⁰¹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 34.

¹⁰² STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 65.

odměněny, a které jsou nepřijatelné pro okolí.¹⁰³ Později zjistí, co si mohou dovolit doma, co ve škole, a co s kamarády. Dokážou masky přehazovat zcela libovolně a adaptovat se na různá prostředí velmi rychle.

Bylo by mylné se ale domnívat, že persona nemá skutečné vůbec nic společného s individualitou. Neboť správně fungující persona musí vyhovovat ideálnímu já, tedy sebeobrazu, dále celkovému obrazu a v neposlední řadě psychicky i fyzicky podmíněné osobnosti. Pokud nějaký faktor chybí, nemůže persona plnit svojí funkci a stane se spíše překážkou. Správně fungující personu lze měnit a přizpůsobovat požadavkům okolí, je to však možné pouze tehdy, je-li spojena s hlavní funkcí. K personě patří také formy našeho jednání, vystupování, chůze apod. Správně fungující persona je podmínkou psychického zdraví.¹⁰⁴

U dobře přizpůsobeného člověka je persona ochranným prvkem, ale pokud se stane strnulou maskou, může působit i nebezpečně. Strnulá maska působí svým způsobem svůdně, avšak je jen lacinou kompenzací osobní nedostatečnosti.¹⁰⁵

Někdy dochází k rozpuštění osoby a s tím spojeným rozpoutání mimovolní fantazie. Do vědomí pak přichází nám dosud neznámé obrazy. Kolektivní nevědomí vytlačuje vědomí z jeho vůdčí role.¹⁰⁶ Naše já je ovlivněno kolektivním nevědomím, stejně tak jako kolektivním vědomím. Lidé posedlí kolektivním nevědomím se pak příliš identifikují s vnitřním obrazem. V případě neurózy dochází k tomu, že je persona postižena všemi nedostatečnostmi, které jsou typické pro inferiorní funkci.¹⁰⁷

Omezení vědomé a převaha nevědomé stránky, která je spojena s rozpuštěním osoby je stavem poruchy psychické rovnováhy. Jung říká: „*V naprosté většině případů dá přizpůsobení se realitě tolik práce, že přizpůsobení se dovnitř, tedy kolektivnímu nevědomí, nepadá dlouho v úvahu. Stane-li se však toto přizpůsobení dovnitř problémem, pak nevědomí vyvine zvláštní, neodolatelnou*

¹⁰³ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 65.

¹⁰⁴ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 37. – 39.

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 38.

¹⁰⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 37.

¹⁰⁷ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 39.

přitažlivost, která podstatně ovlivní vědomou životní orientaci.“¹⁰⁸

Rozpuštění persony lze provést i tak, aniž by nás nevědomí pohltilo a zároveň nad námi měla maska jakýkoliv vliv. Stane se pak reprezentantem lidského jedince a přestane být sebeklamem.¹⁰⁹

1.5.2 Stín

Tak jako mají děti tendenci své přednosti zabudovat do persony, špatné vlastnosti chtějí odsunout do osobního nevědomí, kde vytvoří celek, který Jung nazývá stínem.¹¹⁰

Stín představuje naši odvrácenou stranu, patří k celosti psychiky. Nediferenciovaná funkce a méněcenný vyvinutý typ zaměření je naším stínem, neboť je v rozporu s vědomými zásadami. Pokud člověk diferencioval jen svou hlavní funkci, zůstávají ostatní tři ještě ve stínu.¹¹¹

Potlačený stín se obvykle objevuje v podobě projekce na ostatní. Stín představuje ty vlastnosti, které na sobě nesnášíme. Každá „zvířecí“ reakce (agrese, zlost atd.) je projevem potlačovaného a projikovaného stínu.¹¹²

Stín často vystupuje v našich snech. Obvykle se projevuje jako hrozná či zlověstná postava stejného pohlaví jako snící. Objevuje se nám jako něco cizího, neznámého. Vyvolává v nás silný pocit nedůvěry a strachu. Jung proto považuje stín jako komplex, tedy svazek vlastností, který má archetypické jádro, v tomto případě je to archetyp nepřítele, dravce nebo zlého cizince.¹¹³

Jung ve své eseji *Boj se stínem (1946)* říká, že lidé, kteří jsou nějakým způsobem oslabeni touží po novém řádu a také po moci. Jako příklad mu slouží Německo před a během druhé světové války. Po prohře v první světové válce se Němci báli o svou budoucnost, proto tolik tíhli k někomu mocnému. Jung říká, že Hitler byl ztělesněním všech méněcenných funkcí v každém jednotlivci. Jeho

¹⁰⁸ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.* s. 37.

¹⁰⁹ RAFAILOV, Boris. *Filosofické aspekty v díle C. G. Junga.* s. 128.

¹¹⁰ STEVENS, Anthony. *Jung.* s. 65.

¹¹¹ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 116. – 117.

¹¹² RAFAILOV, Boris. *Filosofické aspekty v díle C. G. Junga.* s. 128.

¹¹³ STEVENS, Anthony. *Jung.* s. 66.

myšlenky byly jalové, mnohdy až dětinské. Hitler představoval stín, kterému tehdy propadlo mnoho lidí.¹¹⁴

Jung také říká, že není snadné si uvědomit své stínové vlastnosti, jejich projekci na konkrétní osobu. Většinou bojujeme radši s někým „cizím“, kdo představuje naše nejhorší vlastnosti, místo toho, abychom si připustili, že i my jsme ti špatní.¹¹⁵

Svůj stín můžeme potkat ve vnitřní symbolické podobě, ale i jako vnější konkrétní osobu. V prvním případě bude představovat snovou postavu, která prezentuje duševní vlastnosti snícího. Ve druhém případě to může být člověk z okolí, který se stane nositelem projekce nevědomých vlastností.¹¹⁶

Jung rozlišuje dvě formy stínu. První je „osobní stín“, který zahrnuje neprožívané, nebo jen velmi slabě prožívané duševní rysy. Druhou formou je „kolektivní stín“, který náleží kolektivnímu nevědomí a odpovídá negativní postavě „starého mudrce“ nebo temné stránce sebe sama. V lidské psychice jsou obsaženy obě tyto formy. Stín musíme nejdříve vykládat v osobním a teprve poté v kolektivním aspektu.¹¹⁷

Stín bychom nikdy neměli vytěšňovat, neboť nepředstavuje jen zlé vlastnosti. Je spíše něčím primitivním, nízkým či nepříjemným. Nelze ho tedy považovat za něco absolutně zlého.¹¹⁸ Proto se také v mnoha pohádkách objevuje jako přítel či společník zakletý do zvířecí podoby, tím je zvýrazněna důležitost pudového charakteru stínu.

Každý má svůj osobní stín, avšak ne všichni jsou schopni si jej připustit. Nikdo není tak dobrý, jak si ve skutečnosti myslí. Čím méně si jsme schopni uvědomit i svou „temnou stránku“, tím více náš stín houstne a je temnější. Pokud si však svoji méněcennost dokážeme uvědomit a připustit si ji k tělu, pak můžeme svůj stín lépe korigovat.¹¹⁹ K tomu patří „realizace stínu“. To znamená uvědomění si naší inferiorní části, který však nesmí být překroucena v intelektualistický

¹¹⁴ JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*, s. 195. – 198.

¹¹⁵ JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*, s. 195. – 198.

¹¹⁶ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 117.

¹¹⁷ Tamtéž. s. 118.

¹¹⁸ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla IV*. s. 77.

¹¹⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla IV*. s. 75.

fenomén, neboť je vyjádřena utrpením a prožitkem, který se týká celé osobnosti.¹²⁰

Pokud je člověk schopen vidět svůj stín, vyřešil tím teprve osobní nevědomí. Stín však nelze přeměnit, ani ho potlačit. Stín nám připomíná, že jsme bezmocní, že v nás je něco, co nedokážeme změnit. Vyžaduje zainteresovanost celé osobnosti. Musíme si přiznat, že existují problémy, které se nedají vědomím zcela vyřešit.¹²¹ Připuštění si stínu je začátkem na cestě k poznání vlastní osobnosti.¹²² Každý potřebuje svůj osobní stín, aby se jeho osobnost jevila plasticky. Bez stínu je člověk je plochým obrazem.¹²³

Osobní stín můžeme celkem snadno odhalit a začlenit ho postupně i do našeho vědomí. Kolektivní stín je mnohem těžší integrovat, neboť je označením pro přítomnost zla a schopnost toto zlo ničit.¹²⁴

Kolektivní stín se objevuje v mýtech, náboženství, poezii a je také předmětem mnoha výtvarných umění. Tvoří základ příběhů o boji dobra a zla. Často je vyobrazen pomocí démonů, čarodějnic a ostatních „příšer“. Kolektivní stín nelze zcela integrovat do vědomí, avšak můžeme ho mít neustále na paměti a tím lépe čelit kolektivnímu nevědomí.¹²⁵

1.5.3 Anima a animus

Druhá etapa procesu individuace zahrnuje setkání s animem u ženy a animou u muže. Animus a anima vyznačují část psyché odpovídající opačnému pohlaví, kterou v sobě nosíme jako individuální bytost.¹²⁶

Jung říká, že ve snech a vizích se animus a anima objevují v personifikované podobě. Jung také říká, že každý muž si v sobě nese obraz ženy, který často představuje matka. Není to ovšem tak, že by matka byla náhradou za animu, ale naopak anima vytváří matku jako určitý obraz ženy. Předává jí určité vlastnosti, které jsou pro animu typické, například její nebezpečnost a svůdnost. Stejně tak u žen je prvním nositelem animu otec.¹²⁷

¹²⁰ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 47. – 48.

¹²¹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 87.

¹²² JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 120.

¹²³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III.* s. 102.

¹²⁴ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie.* s. 387.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga.* s. 121.

¹²⁷ JUNG, Carl Gustav. *Aion.* s. 13. – 15.

„Jakožto *femininní stránka muže (anima) a maskulinní stránka ženy (animus) fungují v nevědomí obou jako dvojice protikladů (syzygie) a mají hluboký vliv na vzájemné vztahy mužů a žen.*“¹²⁸

Jung říká, že anima a animus vystupují v našich snech i fantaziích, aby představily našemu já vnitřní i vnější přizpůsobení. Jsou něčím numinózním, tajemným a mocným v nás. Jung je proto označuje jako „obrazy duše“.¹²⁹

K objevu animy přivedl Junga sen. Poté, co se v roce 1913 rozešel s Freudem nastala u Junga hluboká životní krize. Nevěděl, jaký přínos má vlastně jeho práce. Sám sebe se ptal, jestli je jeho práce věda či umění. Jednou slyšel ve snu ženský hlas, který říkal, že jeho práce je uměním, což ho zaskočilo, neboť s tím nesouhlasil. Hlas, jenž slyšel, patřil jedné z jeho pacientek. Byl zprostředkovatelem jeho nevědomých myšlenek. Představoval více než jenom obraz jeho pacientky. Jung ho později označil za svébytnou bytost (animu). Jung říká, že animus a anima jsou na mnohem hlubší úrovni než stín. Představují nám povahu duše a nahlízejí i do kolektivního nevědomí. Pro muže je anima postavou ženskou, stejně tak pro ženy je animus postavou mužskou.¹³⁰ Nevědomí má vždy zbarvení opačného pohlaví.¹³¹

Avšak anima/animus nezahrnuje celé nevědomí, je jen jednou z jeho částí, jeho aspektem. Pouze jedním z řady archetypů. Dokazuje to fakt, že nevědomí je právě opačného pohlaví. Pokud bychom tento fakt nyní chtěli ukázat na animě, pak bychom mohli říct, že to, co není já, tedy mužské, bude nejspíš ženské. A protože ne-já nepatří zákonitě k já, je obraz animy projikován na ženy. U mužů rozhoduje o jeho jednání mužské geny, ženské geny jsou podřízené, ale stále jsou součástí mužovy duše, avšak zůstávají v nevědomí.¹³² Právě proto, že jsou podřízené, tedy na „nižší úrovni“, má nevědomí charakter opačného pohlaví než vědomí.

Ženy jsou už od pradávných časů vnímány jako něco nižšího než muži, něco podřadného a méněcenného. Tato myšlenka či předsudek je zakořeněna i v samotných ženách, ony samy se podvědomě považují za méně hodnotné než muži.

¹²⁸ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 73.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 127. – 128.

¹³¹ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 124.

¹³² JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 93.

Zatímco muži se se svoji ženskou stránkou vyrovnávají tak, že si vlastně připouští, že je v nich něco podřadného, nižšího, ženy vnímají animus tak, že je v nich něco, co musí poslouchat. Vědomě to tak vůbec vidět nemusí, ale hluboko v nevědomí mají dáno, že mužský element je cennější než ten ženský. Zatímco muži se při setkání s animou musí snížit, ženy se při setkání s animem musí pozvednout.¹³³

Ženy posedlé animem působí tak, jako by nežily v reálném světě a muži posedlí animou se do něj naopak příliš zaplétají. Temný aspekt animy se snaží muže zamotat do záhad života. Nutí muže, aby se se do života vrhal po hlavě. Temný aspekt animu působí jako démon, který se snaží ženu ze života vyřadit, izolovat ji. Proto také někdy představuje archetyp smrti. Muž musí přijmout skutečný život, nechat na sebe působit temný aspekt animy. Aby se muž stal vědomým musí zaujmout místo animy a poté se jí postavit na odpor. Zatímco žena musí před animem utéct, aby nebyla úplně zničena.¹³⁴

Čím hlouběji jsou animus a anima zakořeněni v nevědomí, tím spíše dojde k jejich projekci. Tento proces způsobuje „zamilovanost“. Proto ho také Jung označuje jako „faktor vyvolávající projekci“.¹³⁵

Muži v sobě nosí obraz ženy. Tento obraz nemá podobu určité ženy, jen nějaké určité ženy. Má původ u našich předků. Ženu vyvažuje mužský element a muže zase ženský element. Animus odpovídá mužskému logu a anima mateřskému erótu.¹³⁶ Každý muž dědí archetyp všech předků s ženskou bytostí a každá žena zase s mužskou bytostí. Je to jakýsi koncentrát všech dojmů z ženy a muže. Každý muž má svůj vrozený obraz ženy a každá žena má svůj vrozený obraz muže.¹³⁷

Ženy se ale často snaží projikovat animus na svého partnera. Chtějí, aby se choval jako jejich projekce, jako obraz animu. Tady ale musíme zdůraznit, že animus pochází z kolektivního nevědomí, nemůže se tedy shodovat s individuálním mužem. Představuje určitou charakteristiku či vzorec, nikoliv však individualitu. Problém nastává v případě, když se muž přestane chovat tak, jak si žádá projekce. Velmi často žena podvědomě nutí partnera, aby se choval tak, aby se shodoval s

¹³³ JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 23.

¹³⁴ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 60. – 63.

¹³⁵ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 73.

¹³⁶ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 73.

¹³⁷ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 22.

obrazem animu. To samé ale platí i pro muže, i oni projikují animu na ženy a snaží se v nich vyvolat určité chování. Animus a anima se tak vzájemně ovlivňují a ztěžují vztah mezi mužem a ženou.¹³⁸

Jung tvrdí, že projekce nejsou produktem já, ale produktem nevědomí. Za své projekce neneseme odpovědnost, pouze za to, že je nerozpoznáme a nestáhneme zpět.¹³⁹

Během individuačního procesu musí žena dospět do stádia, kdy přestane vyvíjet moc nad muži, kteří na ni projikují svoji animu. Pokud chce žít jako individuální osobnost, musí se přestat identifikovat s těmito projekcemi. Jung říká, že tam, kde není láska, přichází na řadu moc. Žena, která má silný animus, si vytvoří mocnou personu a vyvíjí neuvěřitelnou moc, aby si svou masku zachovala.¹⁴⁰

Komplex opačného pohlaví je charakterizován protikladnými vlastnostmi, než jaké náleží personě. Pokud muž nechce přijmout svůj stín, tedy ženské vlastnosti uvnitř sebe, tím spíše se bude ztotožňovat s personou. Jak Jung sám říká, charakter animy lze odvodit z charakteru persony, neboť vše, co není v personě, musí být součástí vnitřního postoje.¹⁴¹

Příkladem může být příběh Williama Sharpa, anglického autora, který psal pod pseudonymem Fiona Macleodová. Prostřednictvím tohoto jména psal příběhy, ve kterých vykresloval sám sebe a dodával: „*Pod ženským jménem mohu psát způsobem, který William Sharp nedokáže.*“ Sám autor si vytvořil s Fionou Macleodovou svým způsobem velmi intimní vztah, plný tajemství a důvěry. Svě manželce se svěřil s tím, že si někdy představuje, že si Fionu bere za ženu.¹⁴² Sharp svou ženskou část, svou vnitřní animu promítl do postavy Fiony. Zobrazil ji jako rádkyni a důvěrnici.

Někdy se ale může stát, že se muž nechá svou animou příliš strhnout, nechá ji, aby ho ovládala. Takový muž je pak často přecitlivělý či náladový. Jeho anima není diferenciovaná a místo toho, aby mu pomáhala a radila, stáhne ho hlouběji do nevědomí. Občas se stane, že využije vlastností animy pro své vlastní účely.

¹³⁸ JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 11.

¹³⁹ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 124.

¹⁴⁰ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 30.

¹⁴¹ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 73.

¹⁴² JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 85.

Například básník by mohl využít kreativity, která je typickou ženskou vlastností. Častěji se ale dostane do konfliktu, protože není schopen zvládat své emoce. Žena, která má problém s animem se také nachází v moci nevědomí. Nechá se strhnout mužskými vlastnostmi, je tedy často přehnaně útočná a snaží se nevědomky dosáhnout moci, i přesto, že se snaží být laskavá, nedaří se jí to. Muži posedlí animou mají tendenci cítit se ublíženě a stáhnout se, ženy posedlé animem mají tendenci útočit.¹⁴³

Animus a anima jsou tedy, podobně jako stín, určitým opakem persony. Stín a anima/animus se však nevztahují k já stejným způsobem. Pokud bychom chápali rozdíl mezi personou a stínem jako rozdíl mezi „dobrým“ a „zlým“, pak rozdíl mezi já a animou/animem je rozdíl mezi „mužským“ a „ženským“.¹⁴⁴ Anima se může jednou zjevovat negativně a jindy pozitivně. Jednou jako bohyně, jindy jako děvka.¹⁴⁵

Emma Jungová ve svém díle *Animus and Anima (1955)* popisuje animu pomocí mýtu a legend. V jedné z nich je anima vyobrazena jako stromová nymfa, která potřebuje ochranu a péči, protože její čas se chýlí ke konci. Pomoc jí nabídne mladý šlechtic, kterému za odměnu splní jakékoliv přání. Mladík chce ale pouze odpočívat ve stínu jejích větví po náročném boji. Nymfa mu tedy věnuje svou pozornost, a také mu předává svou moudrost a zasvěcuje ho do tajů přírody. Z mladého bojovníka se tak postupem času stává intuitivní myslitel. V tomto příběhu je anima vyobrazena jako nápomocná muži, ta, která ho vede a díky níž směřuje k lepšímu já.¹⁴⁶

Anima se ale také může jevit jako něco nebezpečného, zničujícího. V mýtech a legendách se často objevuje v podobě šelmy nebo hada. V Číně je vyobrazena jako liška, která na sebe dokáže převzít podobu krásné dívky, které však nechybí liščí ocas.¹⁴⁷

Animus se také často objevuje jako rádce. Někdy jako bratr, jindy jako přítel a někdy dokonce jako otec. Někdo, kdo ji provází životem, protože žena přirozeně

¹⁴³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 132. – 133.

¹⁴⁴ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 128.

¹⁴⁵ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 22.

¹⁴⁶ JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 83. – 84.

¹⁴⁷ JUNG, Emma. *Animus and anima*. s.77.

hledá v muži jakousi oporu a také si k němu hledá určitý vztah. Právě proto ženy část projikují svůj animus na „známé“ muže, jak již bylo řečeno, obvykle je to jejich partner.¹⁴⁸

Často se ale také animus objevuje v negativní formě. Jako určitý narušitel způsobuje chaos a nepořádek. V pohádkách je často zastoupen obry či trpaslíky.¹⁴⁹

Je třeba zdůraznit, že anima a animus nejsou pouze „ničitelé“ či „pohlcovači“. Mají také pozitivní aspekt. Animus ve své pozitivní sféře dokáže ženě vidět svět více objektivně a žena díky němu zvládá uplatnit svůj tvůrčí potenciál. Pokud je žena pouze ženou, ústí to v určitou netečnost. Naopak pozitivní animus umožňuje, aby byla žena podnikavá a aktivní.¹⁵⁰ Mužům dává anima možnost vidět svět více intuitivně, mít propojenost s přírodou a být v souladu se svojí emoční stránkou. Pozitivní anima se tak pro muže stává rádkyní, jak tomu bylo například v příběhu Williama Sharpa či v legendě o stromové nymfě.

Není však zcela možné animu a animus integrovat. Jak říká Emma Jung ve svém díle *Animus and anima* (1955) muži mohou přijmout svou ženskou část, stejně jako ženy svou mužskou část. To ale neznamená, že dokázali integrovat celou animu či animus, pouze přijali jednu jejich část, tu osobní. Anima ale představuje archetyp celého ženství, stejně tak animus archetyp celého mužství napříč generacemi a dobou. Jako takové je tedy do individuace zahrnout nelze.¹⁵¹

Mužům se jeví kolektivní nevědomí v ženské podobě, je zosobněním jejich inferiorní funkce. Ženám zase v mužské formě. S animou a animem se setkáváme i ve snech. Například, jak Jung sám uvádí, pokud je mužovou méněcennou funkcí cítění, objevuje se mu ve snech, kde představuje matku. Takoví muži jsou neustále spojeni se svou matkou, mají její city. Rádi si hrají s dětmi, mají smysl pro detaily apod. Matka ve snech představuje jejich animu.¹⁵²

Jung v souvislosti s touto skutečností spojuje sen jednoho z jeho pacientů. Zdálo se mu, že je v jakémsi selském domě kdesi na venkově, kde se setkal s typickou venkovskou ženou, která působila, dá se říci, až mateřským dojmem.

¹⁴⁸ Tamtéž. s. 10.

¹⁴⁹ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 27.

¹⁵⁰ Tamtéž. s. 32.

¹⁵¹ JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 86.

¹⁵² JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. s. 99.

Rozhodl se, že jí bude vyprávět o své cestě do Lipska. Ženu to fascinovalo, což se pacientovi líbilo. Chtěl ji okouzlit, přesto, že byla starší než on. Náhle se ve snu objevil ještěr, který se pohyboval sem a tam, doleva a doprava. Pacient vzal proutek a ještěra jedním klepnutím do hlavy zabil. Poté jen tak stál a přemýšlel o tomto zvláštním tvorovi.¹⁵³

Když Jung prováděl rozbor tohoto snu, ptal se pacienta, kdo je ta žena. Odpověď na tuto otázku byla, že je to jeho bytná. Jeho bytná je vdova, bez vzdělání, a příliš staromódní. Tedy někdo na nižší úrovni, než je on sám. Ta starší venkovská žena však představovala jeho dětství. Ve snu se tam vracel. Tento Jungův pacient byl intelektuální muž, jehož cítění bylo na nižší úrovni, na úrovni oné venkovské ženy. Jeho cítění bylo identické s jeho vlastní matkou.¹⁵⁴

Jung říká, že první nositelkou duševního obrazu je vždy matka, později jsou to ty ženy, které v muži podněcují city, a je jedno, zda jsou negativní či pozitivní. Odloučení od matky je jedním z nejdůležitějších a nejchoulostivějších problémů vývoje osobnosti, a to obzvláště u muže.¹⁵⁵

„Matka je první ženskou bytostí, která se s budoucím mužem setkává a nemůže jinak, než se hlučně nebo tiše, hrubě nebo něžně, vědomě nebo nevědomě neustále dotýkat synova mužství; stejně jako si syn ve vzrůstající míře uvědomuje ženství matky, nebo alespoň nevědomě, instinktivně na ně odpovídá. Tak se u syna jednoduché vztahy identity nebo odlišujícího se odporu stále kříží s faktory erotické přitažlivosti a odpuzování. Tím se obraz značně komplikuje.“¹⁵⁶ Proto je pro muže spíše než pro ženy důležité se odloučit od své matky, alespoň do jisté míry. Ve chvíli, kdy je muž schopen odprostit se od své matky, je připraven na cestu toho být doopravdy mužem.

1.5.4 Archetyp Matky

Nyní se koukneme blíže na archetyp matky, jehož symbolem může být právě Velká matka. Archetyp matky má ale mnohem více aspektů, kterými mohou být například: vlastní matka a babička, nevlastní matka, tchyně, chůva, Bílá paní, ve vyšším smyslu pak Matka Boží či bohyně, panna (omlazená forma matky), Sofia

¹⁵³ Tamtéž. 97.

¹⁵⁴ Tamtéž. s. 97. – 99.

¹⁵⁵ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. s. 123.

¹⁵⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 142.

(mateřská milenka). V širším smyslu tento archetyp může symbolizovat církev, město, půda nebo země, moře, podsvětí. V užším pak představuje místo plození a porodu, pole, skálu, jeskyni, strom, pramen. V nejužším smyslu ho symbolizuje děloha, jakákoliv dutá nádoba a často je zobrazován i jako zvíře, které člověku pomáhá.¹⁵⁷ Jeho univerzální vyjádření nacházíme v matce přírodě, bohyni plodnosti a dárkyni potravy.¹⁵⁸

Emma Jungová říká, že obraz Velké Matky či Milující Bohyně je archetyp primární ženskosti, neboť představuje podstatu erótu. Je ústředním aspektem ženského archetypu. Je obrazem samotné přírody, se kterou jsou ženy obecně více ve spojení než muži.¹⁵⁹ Představuje životadárnou i pohlcující podstatu přírody napříč dobou, kulturou i prostředím. Je obrazem života, ale také smrti. V psychickém prožívání se pak jeví jako polarita. Jung ji proto označuje jako „dvojí matku“, životadárnou i pohlcující zároveň. V pohádkách a mýtech se vyskytuje ve dvojitým aspektu. Její dobré stránky zobrazuje dárkyně života matka příroda, dobrá víla či osudová síla. Špatné vlastnosti, její záhubná moc je pak odražena v čarodějnici, maceše či zlé matce.¹⁶⁰

V pohádkách se hrdina obvykle nerodí jako obyčejný smrtelník. Jeho zrození je většinou spojené s umístěním do péče pěstounů, a tak hrdina přichází ke dvěma matkám. Dvojaká matka je také často spojena s motivem dvojího zrození, který je důležitý i v náboženství. V křesťanství je to křest, který znázorňuje zrození. Poprvé se hrdina rodí jako člověk, po druhé jako něco božského, určitým způsobem nadlidského.¹⁶¹

Jung říká: „*Kdo pochází ze dvou matek, je hrdina: první zrození jej dělá člověkem, druhé nesmrtelných polobohem.*“¹⁶²

Motiv dvou matek poukazuje na myšlenku dvojího zrození. Jedna matka je skutečná, lidská, druhá je symbolická či božská, nadpřirozená nebo jiným způsobem mimořádná. Často je zobrazena ve formě zvířete. Ale v některých

¹⁵⁷ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 138. – 139.

¹⁵⁸ STEVEN, Anthony. *Jung.* s. 71.

¹⁵⁹ JUNG, Emma. *Animus and anima.* s. 76.

¹⁶⁰ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie.* s. 199.

¹⁶¹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VIII.* s. 219.

¹⁶² JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VIII.* s. 221.

případech má i lidskou podobu, pak jde o projekce na určitou osobu v okolí. Symbol znovuzrození bývá často projikován na tchýni či macechu.¹⁶³

Archetyp matky může mít jak pozitivní, tak i negativní aspekty. Ambivalentní vztah představuje například bohyně osudu a čarodějnice. Vlastnosti archetypu matky jsou „to, co je mateřské“, pečující, dobrotivé moudré, poskytující růst, plodnost a potravu, ale také představuje temnotu, propast či pohlcení. Archetyp matky může být popsán právě v jeho protikladnosti jako milující a strašná matka. Podstatné aspekty matky jsou totiž její pečující a živící dobrota, její orgiastická emocionalita a její podsvětní temnota.¹⁶⁴

S archetypem matky úzce souvisí mateřský komplex. Nejenom pro muže, ale i pro ženy je tento archetyp velmi podstatný. Je to nejdůležitější archetyp, který se má aktualizovat v osobnosti dítěte. K této aktivaci dochází pomocí určitých zákonů asociace, kterými jsou zákon podobnosti a zákon blízkosti.¹⁶⁵

Jung říká, že mateřský komplex je čistým a nekomplikovaným případem pouze u dcer. Ženský instinkt buď nadměrně podporuje, nebo do jisté míry tlumí, ale mužský instinkt poškozují nepřírozenou sexualizací.¹⁶⁶

Mateřský komplex je spojen s určitou újmou a utrpením. Pokud ho ale vytrhneme z jeho užšího rámce a dáme mu širší obsah, můžeme vidět i jeho pozitivní význam. Matka také předává synovi cit pro estetiku a empatii, která je tolik důležitá pro utváření přátelství.¹⁶⁷

Mateřský komplex může mít jak pozitivní, tak negativní aspekt. Pozitivní mateřský komplex je předpokladem pro zdravou duši, důvěry v sebe samé a pocitu bezpečí. Negativní mateřský komplex se odráží ve slabé vůli, pocitu nedůvěry a ohrožení.¹⁶⁸

Jung říká, že u dcer může být ženský instinkt buď nadměrně podporován nebo naopak utlumen. Vystupňování ženskosti znamená zesílení všech ženských instinktů, především pak mateřství. Negativní aspekt toho jevu může mít za

¹⁶³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VIII.* s. 221.

¹⁶⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 139.

¹⁶⁵ STEVENS, Anthony. *Jung.* s. 51.

¹⁶⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 142.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie.* s. 165.

následek ženu, jejímž jediným cílem je rození dětí. Muž bude v tomto případě naprosto nepodstatný, bude plnit pouze svou úlohu stvořitele. Takové ženy často až příliš prosazují mateřský instinkt, nejsou si vědomé vlastní osobnosti a podvědomě se snaží dostat k moci. Erós se objevuje pouze jako mateřský vztah, jako osobní vztah je však nevědomý. Nevědomý erós se vždy projevuje jako moc.¹⁶⁹

Komplex, který taková matka u dcery způsobuje může mít za následek vystupňování erótu, které se projevuje v touze po nevědomém incestním vztahu s otcem a zničení vlastní matky. Chybí zde mateřský instinkt, proto takové ženy mají často tendenci vrhat se do vztahů zcela po hlavě. Obvykle vyhledávají ženaté muže, aby jim mohly podvědomě zničit manželství, pokud se jim to podaří přichází na řadu jiný muž.¹⁷⁰

Někdy je následkem identita s matkou a ochromení vlastního jednání. Nastává projekce vlastní osobnosti na matku. Dcera vidí v matce určitou nadosobnost, která má vše, čeho ona není schopná dosáhnout. Matka tak žije život dcery za ni. Dcera vede stínový život. Takové ženy nejsou chráněny proti manželství, naopak muži v nich vidí všechno, co si jen přejí. Pro muže je také snadné takovéto ženy matkám „ukrást“, protože jsou jako krotcí beránci, kteří s nimi půjdou, kam jednom budou chtít.¹⁷¹

Mateřský komplex u dcery se také může projevit jako určitá obrana proti matce. V takovém případě se, podle Junga, jedná se o negativní mateřský komplex. Na jedné straně je dcera matkou fascinována, ale nikdy se s ní nezidentifikuje, na druhé straně na matku žárlí a chce ji odstranit. Takovým ženám se často nedaří vybudovat vlastní život. Někdy se jim podaří vdát se, ale jejich manželství je jen cestou úniku od matky. Manželský život je obvykle nesnadný, buď nefunguje sexualita, nebo je problém v dětech, které nejsou vítané. Z obrany k matce výjimečně plyne rozvoj rozumu jako určitého štítu, který má chránit před matčinou kritikou. Chce-li ale žena skutečně tento komplex překonat, musí ho přijmout se vším, co obnáší a být si ho vědoma.¹⁷²

¹⁶⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II. s. 143. – 144.*

¹⁷⁰ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II. s. 144. – 145.*

¹⁷¹ Tamtéž. s. 145. – 146.

¹⁷² Tamtéž. s. 147. – 153.

1.5.5 Archetyp Bytostného Já

Pojem Bytostné Já odlišuje analytickou psychologii od všech proudů hlubinné psychologie.¹⁷³ Je zakončením procesu individuace, znamená to, že se odlišíme od ostatních a staneme se jednotlivcem.¹⁷⁴ Jung říká, že pokud bychom individualitu chápali jako nejnaternější, nejzazší a nesrovnatelnou jedinečnost, pak stát se jednotlivcem znamená stát se vlastním bytostným Já. Individuace by se tedy dala přeložit jako uskutečnění vlastního bytostného Já.¹⁷⁵

Individuaci však nesmíme zaměňovat za individualismus, který znamená vyzdvihování a zdůrazňování domnělé svéráznosti v protikladu ke kolektivním předpokladům. Individuace ale znamená naplnění toho, k čemu je člověk kolektivně určen, jednatel je respektován jako samostatná jednotka, ale zároveň má stále spojení se světem.¹⁷⁶ Jung říká: „*Individuace svět nevylučuje, nýbrž zahrnuje.*“¹⁷⁷

Bytostné já nemá tedy pouze osobní aspekty, ale také aspekty kolektivní a nadosobní.¹⁷⁸ Je transcendentní, to znamená, že není obsaženo uvnitř psyché, ale leží za jejími hranicemi, ale zároveň ji do určité míry definuje. Bytostné já je paradoxně tím, čím člověk není, ale čím také je. Střetávají se v něm oba světy, subjektivní i objektivní.¹⁷⁹

Pokud se člověk orientuje na bytostné Já, neznamená to, že je egoistický nebo narcistický. Bytostné já se liší od já, přesahuje ho. Takový člověk je pak rozvážný, klidný, nezaměřuje se pouze na sebe, ale je si vědom širších souvislostí, což není typické pro jáské vědomí.¹⁸⁰ To neznamená, že by člověk nebyl stále tím, kým je, naopak bytostné Já umožní člověku být tím, kým skutečně je a mít zároveň spojení se světem.¹⁸¹

Na objev bytostného Já přivedl Junga sen. Ve svých padesáti letech Jung pocíťoval hlubokou vnitřní krizi, měl pocit nejistoty v sebe samého. V té době se

¹⁷³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 151.

¹⁷⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 146.

¹⁷⁵ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 142

¹⁷⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 47.

¹⁷⁷ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 63.

¹⁷⁸ MÜLLER, Lutz a MÜLLER Anette. *Slovník analytické psychologie*. s. 51.

¹⁷⁹ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 151.

¹⁸⁰ Tamtéž. s. 152.

¹⁸¹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 47.

mu zdál sen o tom, že je s přáteli v Liverpoolu. Procházeli se společně po ulicích města, až došli na náměstí. V jeho středu byl rybník, uprostřed se nacházel ostrůvek, v jehož okolí byla temnota, avšak ostrůvek sám byl osvětlen. Vyrůstal na něm strom, krásná magnolie s načervenalými květy. Jungovi společníci tuto nádheru vůbec nevnímali, on sám byl však krásou naprosto zasažen. Později tento strom označil jako bytostné Já, střed psyché a primární archetyp, ze kterého všechny ostatní vychází.¹⁸²

Později po tomto zážitku napsal Jung spis, který nazval *Aion* a roku 1951 ho publikoval. V tomto spisu popisuje bytostné Já jako celost všech psychických pochodů. Jung označuje celost jako pojem, jež je ekvivalentní k bytostnému Já. Celost je výsledkem uskutečnění bytostného Já.¹⁸³

Jung také říká, že celost nesmíme chápat pouze jako abstraktní myšlenku (jako například animu a animus). Symboly, které náležejí k bytostnému Já se objevují ve snech mnoha lidí, kteří o této skutečnosti nikdy neslyšeli. Například mandala, které je symbolem celosti, se objevuje v historických záznamech mnoha národů.¹⁸⁴

Individuace je důležitá především proto, aby byl člověk v jednotě sám se sebou. V některých případech se totiž může začít vynořovat nevědomý obsah, s kterým se jedinec ale nedokáže ztotožnit. Obvykle ho nevědomí nutí chovat se tak, jak on sám nechce. Jednota se sebou samým znamená dělat to, co opravdu člověk cítí a může říct: „Tohle jsem skutečně já.“¹⁸⁵ Individuace znamená integraci nevědomí do vědomí.¹⁸⁶

Jung byl jedním z prvních teoretiků psychologického celoživotního vývoje. Podle něho probíhá psychologický vývoj i ve středním věku, a dokonce i ve stáří, nikoliv jen v raném dětství.¹⁸⁷

V první polovině života je důležité oddělit sebe od ostatních, uvědomit si vlastní osobnost a později si vytvořit spolehlivou masku (personu). Pokud je tento úkol splněn, může člověk přejít k individuaci a stát se celistvou osobností. Ne každý

¹⁸² STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 156.J

¹⁸³ Tamtéž. s. 156. – 157.

¹⁸⁴ JUNG, Carl Gustav. *Aion*. s. 31.

¹⁸⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 91.

¹⁸⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 104.

¹⁸⁷ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 172.

v tomto bodě uspěje, protože nyní jde o integritu vědomých a nevědomých obsahů. Někteří lidé zůstávají vnitřně nesjednocení až do stáří, a přesto je jejich život považován za společensky úspěšný, třebaže povrchní.¹⁸⁸

Jung říká, že dospělí lidé si často myslí, že už jsou hotové osobnosti, kteří si jsou sami sebou jistí. Tento pocit jistoty od nich totiž vyžaduje okolí, například v jejich profesi. Odborník v daném oboru musí být přesvědčen o tom, že všechno umí. Jung upozorňuje na to, že i dospělá duše se neustále rozvíjí. Nejenom děti, ale i dospělí musí podléhat určité výchově. Avšak většina lidí má tendenci vychovávat pouze děti, nikoliv sebe.¹⁸⁹

Proces individuace je založen na kompenzačním vztahu vědomí a nevědomí. Já vyrůstá z nevědomí a postupně se snaží o separaci od okolního světa, až vyústí v určitou jednostrannost. Nevědomí se snaží tuto jednostrannost kompenzovat. Většinou tak činí pomocí snů. Tuto aktivitu nevědomí označuje Jung za individuaci.¹⁹⁰

Podle Junga jsou sny důležité pro duševní rovnováhu, jelikož nám pomáhají přizpůsobit se životu tím, že vyváží jednostrannost vědomí. Lze to vidět především v dlouhých snových sériích, kde k nám bytostné Já promlouvá skrze symboly.¹⁹¹

Jsou jimi především mandala a kvanternita. Jung říká, že číslo čtyři a jeho násobky představují celek. Trojnost chápe jako přechodný stav na cestě ke čtvernosti, něco, co je nedokončené. Dále pak hrady, kostely, nádoby a také kolo představují bytostné Já. Dokonce i některé osoby jako rodiče, prarodiče, králové, královny, princové a princezny mohou symbolizovat bytostné Já. Ale také had, slon, býk a jiná totemová zvířata, která představují příslušnost člověka k nějakému klanu. Jung říká, že kolektiv je totiž vždy nadřazen jáskému vědomí.¹⁹²

Přes symboly k nám může bytostné Já promlouvat, avšak nelze ho zcela integrovat, neboť leží za hranicemi našeho chápání. Psychický systém je složen z myšlenek, vzpomínek, pudů, archetypických obrazů a osobního materiálu. Bytostné já ustanovuje rovnováhu mezi všemi těmito obsahy a spojuje je v jednu funkční

¹⁸⁸ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 172.

¹⁸⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla IX*. s. 11. – 12.

¹⁹⁰ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 174.

¹⁹¹ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 85.

¹⁹² STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 160. – 161.

jednotku. Činí tak ale z velké vzdálenosti stejně jako Slunce, které ovlivňuje dráhy planet. V tomto smyslu je bytostné Já nekonečné, protože nevíme, kde leží jeho hranice.¹⁹³

Bytostné já spojuje vědomé a nevědomé obsahy, které jsou navzájem v kompenzačním vztahu. Podle této definice je bytostné já nadřazené vědomému já, dalece ho přesahuje. Bytostné já bychom tedy měli chápat jako celek, s jeho vědomou i nevědomou částí, toho ale není možné zcela dosáhnout. Bytostné já nám zůstane vždy určitým způsobem nadřazené, a ne zcela pochopeno.¹⁹⁴

Druhá část procesu individuace zůstává totiž většině lidem zneprístupněna. Zde už nejde o separaci od okolního světa, ale o sjednocení celé osobnosti. Jung toto období označuje jako „návrat k matkám“. Jáský vývoj již dosáhl svého vrcholu, a tak se nyní chce sjednotit s nevědomím. Jung pro druhou polovinu života popsal pět fází, kterými musí vědomí projít, aby bylo dosaženo individuace.¹⁹⁵

První období je stav, v němž se člověk identifikuje s okolním světem. Častěji se vytváří projekce, které samozřejmě nechyběly ani v první polovině života, kde jsou nejdůležitějšími nositeli projekcí rodiče. Děti je vnímají jako hrdiny či bohy opatřené mocí. „Máma ví všechno, táta dokáže cokoliv.“ V pubertě zjišťují, že rodiče nevědí a neumí všechno. Obvykle si myslí, že naopak neumí a nevědí nic. Později se nositeli projekcí stávají partneři a děti. To je typické pro druhou fázi individuace.¹⁹⁶

Třetí fáze přenáší kvality hrdinství už nikoliv na konkrétní osoby, ale na božské entity jako je Bůh, Osud nebo Pravda. Nositeli archetypických projekcí se nyní stávají Zákon, Zjevení a Učení, které člověku říkají, jak se má chovat. Jedná pak z povinnosti k těmto ideologickým abstrakcím.¹⁹⁷

Ve čtvrtém stádiu už mizí i tyto projekce. Už neexistuje žádný Bůh a vyšší zákon. Nyní je zákonem sám člověk, řídí se normami nastavenými společností. V tomto období hrozí nebezpečí propadnutí určité sebestřednosti, neboť příjemcem projekcí se nyní stává já. Rozhoduje o tom, co je dobré a špatné. Pokud však člověk

¹⁹³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 168.

¹⁹⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla III*. s. 50.

¹⁹⁵ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 174. – 176.

¹⁹⁶ Tamtéž. s. 178.

¹⁹⁷ Tamtéž. s. 179.

nepropadne egocentrismu a nenechá se unést nově vzniklým já, může přejít do páté fáze individuace, pro kterou je typické sjednocení vědomí a nevědomí do jednoho celku, do vnitřní jednoty. Projekce jsou psychickou skutečností, ale už ne v konkrétním nebo hmotném smyslu.¹⁹⁸

Jung ve své eseji *Bytostné Já* v knize *Aion* (1951) také říká, že v této fázi bychom Boží vůli neměli chápat jako nějakou entitu, ale jako intuici v nás samotných. Bůh za nás život neřídí, protože etické rozhodnutí je vždy na člověku.¹⁹⁹

Většina lidí se nedostane ani ke čtvrté fázi, protože je děsí představa, že by nad námi nebyla vyšší moc. Jung přemýšlel i o dalších fázích vědomí. Například na semináři o kundaliní józe v roce 1932 přiznává, že člověk může dosáhnout i dalšího vývoje vědomí.²⁰⁰

2. Analytická část

V této části se pokusím analyzovat pohádku Sněhurka a sedm trpaslíků podle archetypové psychologie C. G. Junga. Zaměřím se na jednotlivé ženské postavy, které se v příběhu objevují a na jejich vzájemný vztah. Na rozbor pohádky se zde podívám z různých úhlů pohledu.

2.1. Vlastní matka jako pozitivní aspekt mateřského komplexu

Vlastní matka Sněhurky se objevuje jako postava královny. Pohádka začíná tím, že si přeje dítě, avšak stále jí není přáno. Požádá proto o pomoc přírodu. Spojí pár kapek krve se sněhovými vločkami a za několik dní opravdu otěhotní. Narodí se jí překrásná holčička s černými vlásy a sněhobílou pleť. Ne dlouho poté však královna zemře (v některých verzích hned po porodu, v jiných až po pár letech).

Královna má zde určité spojení s přírodou. V některých verzích se koukne z okna a vidí, jak na zem padají sněhové vločky. Když se jí pak narodí dcera, má krásnou bílou pleť, a proto ji matka pojmenuje Sněhurka. Vždy je zde ale nějaké propojení s přírodou, narození předchází určitý rituál, který má co do činění s přírodními jevy.

¹⁹⁸ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 180. – 182.

¹⁹⁹ JUNG, Carl Gustav. *Aion*. s. 27. – 28.

²⁰⁰ Tamtéž. s. 183.

Ženy jsou vždy více ve spojení s přírodou než muži. Královna se ani nemusí příliš snažit, aby se jí narodila dcera. Stačí ji k tomu pár kapek krve a sněh. Jako by přímo ona sama jen silou vlastního přání dokázala zplodit dceru. Určitě bude mít magickou schopnost, kterou ale nezískala od někoho jiného, ale je v ní samé. Královna by tedy mohla představovat Velkou matku, samou podstatu přírody.

Vlastní matka je první žena, s kterou se Sněhurka setkává. Je základem pro její ženství. Představuje podstatu erótu. Se Sněhurkou ale dlouho nezůstane, brzy ji opouští, ale stále je jakousi představou pečující matky, která na ni dohlíží z dálky. Je všude a zároveň nikde.

Velká matka má však i svojí temnou stránku. Je obojím, dobrem i zlem, světlem i temnotou. Postava vlastní matky je zde ale vyobrazena jako pečující a milující. Představuje tedy ty vlastnosti Velké matky, které jsou kladné, pozitivní.

V některých verzích potřebuje královna přesně tři kapky krve na to, aby mohla počít dítě. Číslo tři by zde mohlo odkazovat na trojjedinost ženství. Jung říká, že archetyp matky se může objevovat v podobě Matky Boží, panny a Sofie (mateřská milenka). Dále pak dodává: „*Filosofie sánkhji vytvořila z archetypu matky pojem prakrti a přidělila jí tři guny jako základní vlastnosti: dobrotu, vášeň a temnotu – sattvu, radžas a tamas¹. To jsou tři podstatné aspekty matky, totiž její pečující a živící dobrota, její orgiastická emocionalita a její podsvětní temnota.*“²⁰¹

Vlastní matka zde nemusí působit jenom jako symbol, ale také jako osobní matka. Pak by mohla představovat pozitivní aspekt mateřského komplexu. Přesněji řečeno jako vystupňování mateřského instinktu. Jung o tomto typu říká: „*Pozitivní aspekt prvního typu, totiž přílišné vystupňování mateřského instinktu, je onen obraz matky, kterou opěvovali a velebili ve všech dobách a jazycích. Je to ona mateřská láska, která patří k nejdojemnějším a nejnezapomenutelnějším vzpomínkám dospělosti a znamená skryté kořeny veškerého vývoje a všech změn, návrat domů a zahloubání a tichý prapůvod každého počátku a konce.*“²⁰²

²⁰¹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 138. – 139.

²⁰² JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 141.

Jung říká, že matka je nositelkou vrozeného obrazu mater natura a mater spiritualis. Je prvním světem dítěte a posledním světem dospělého. Určuje rozsah našeho života, je jeho vstupní branou.²⁰³

A dále dodává: „U muže není mateřský komplex nikdy „čistý“, to znamená, že je neustále smíšen s archetypem animy, což má za následek, že mužské výpovědi o matce jsou většinou emocionální, to znamená „animózně“ předpojaté. Pouze u ženy je možnost zkoumat účinky archetypů matky bez „animózních“ příměsí, což má ovšem vyhlídky na úspěch jen tam, kde se ještě nerozvinul kompenzující animus.“²⁰⁴

2.2. Zlá královna jako negativní aspekt mateřského komplexu

Král se po smrti Sněhurčiny matky znovu ožení. Vezme si krásnou ženu, která se stává Sněhurčinou macechou a novou královnou. Ta vlastní kouzelné zrcadlo, kterého se každý den ptá, kdo je v zemi nekrásnější, zrcadlo vždy odpoví: „Vy má paní.“ Jak čas běží, Sněhurka dospívá v mladou ženu. Jednoho dne, když se královna zase ptá svého zrcadla, kdo je v zemi nekrásnější, zrcadlo odpoví: „Vy paní jste krásná, avšak Sněhurka je ještě krásnější.“ Ne dlouho poté umírá i král. Královna zaslepená odpovědí zrcadla, začne na Sněhurku žárlit. Povolá proto svého nejlepšího lovce a nakáže mu, aby Sněhurku zabil a na důkaz ji přinesl její srdce (v některých verzích pohádky chce dokonce přinést její játra, která následně sní). Lovce se však nad Sněhurkou slituje a nechá ji jít, místo toho přinese královně srdce jelena (v některých verzích jde o srnčí a někdy dokonce prasečí srdce). Sněhurka utíká lesem tak dlouho, dokud nenarazí na opuštěnou chaloupku, kterou obývá sedm trpaslíků. Nějakou dobu s nimi žije, uklízí jim a vaří. Královna se ale nakonec dozví, že Sněhurka stále žije a snaží se ji obelstít dary, které ji v převleku za stařenku nosí. Brzy poté Sněhurka dostane varování od trpaslíků, že nesmí nikomu cizímu otvírat, ani si od něho brát věci, nakonec ale vždycky podlehne a dary v podobě hřebenu a korzetu přijme. Tyto předměty jsou otrávené a mají Sněhurku zabít, nakonec je ale vždy zachráněna trpaslíky. Naposledy přijde Zlá královna s košem červených jablek. Tentokrát však Sněhurka upadne do hlubokého spánku, ze kterého ji nelze probudit. Trpaslíci tedy Sněhurku uloží do skleněné

²⁰³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II.* s. 141

²⁰⁴ Tamtéž. s. 142. – 143.

rakve a společně se s ní loučí. V tu chvíli se zde ukáže princ, který se o Sněhurku kdysi ucházel a polibkem ji probudí opět k životu. (V původní verzi vezme rakev k sobě na hrad, kde jeden ze sluhů zakopne a tím Sněhurce vyletí kus jablka z krku, čímž ožije.) Královna pak musí za trest tančit na Sněhurčině svatbě v rozžhavených střevících, dokud nepadne k zemi mrtvá.

Než si král najde novou ženu, žije nějakou dobu sám, po jeho boku chybí ženský prvek. Král v pohádkách představuje logos, dominující obsah kolektivního nevědomí. Královna symbolizuje erós, city a iracionální postoje, které k tomuto obsahu patří. Chybějící žena po králově boku znamená, že se vytratil ženský prvek a kolektivní nevědomí ustrnulo do určitých formulí a nauk. Vždy, když zmizí erós, na jeho místo nastupuje moc. Von Franz říká, že kde vládne moc, tam je láska oslabena. Vládnoucí systém se utužuje, protože se mu nedostává erótu. Jeho nositelé ztrácejí půdu pod nohama.²⁰⁵

Po nějaké době se ale král přece jenom znovu ožení. Jeho nová žena zaujme chybějící erós. Je zde ale ještě Sněhurka, která vyrostla z mladé dívky v dospělou ženu. Pro Zlou královnu tak představuje hrozbu, protože by mohla zaujmout její místo.

Postava Zlé královny by zde mohla působit jako negativní aspekt mateřského komplexu. V pohádkách se často setkáváme s postavou krále, který si po smrti královny najde novou ženu, která je však zlá a často velmi mocná. Je pravým opakem předchozí ženy.

Sněhurka a Zlá královna vedou mezi sebou boj. Jung říká, že žena trpící negativním mateřským komplexem vidí nejvyšší smysl v obraně vůči matce. Často se jí tak nedaří vybudovat vlastní život. Pokud už se někdy vdá, vidí muže jen jako určitou formu útěku od matky. Příležitostně z obrany proti matce plyne spontánní rozvoj rozumu za účelem vytvoření určité sféry, ve které matka není.²⁰⁶

Von Franz říká, že nevlastní matka často způsobuje úpadek citové funkce, na jejíž místo musí nastoupit něco nového. Macecha je charakterizována jako

²⁰⁵ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 42. – 43.

²⁰⁶ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla II*. s. 146. - 147.

personifikace určitých aspektů vnějšího světa: jeho neupřímnosti, žárlivosti a domýšlivosti.²⁰⁷

V pohádkách se občas objevuje motiv boje dcery s macechou. Von Franz říká, že pokud se žena nevyrovná s překážkami, nemůže u ní dojít k žádnému rozvoji a není schopná vést vlastní život. Macecha ji klade do cesty různé nástrahy, se kterými se musí dívka vyrovnat, a pak teprve dokáže najít muže a uzavřít s ním manželství.²⁰⁸

Macecha v pohádkách má dvojnásobný charakter, ničí a zároveň pomáhá určitému naplnění. Jako hrozivá matka představuje odpor, který brání vyššímu rozvoji, ale zároveň v hrdinovi vzbuzuje jeho nejlepší vlastnosti.²⁰⁹ Sněhurka se naučí být samostatná, vystoupí ze své bubliny, naučí se obstarávat domácnost a rozhodovat sama za sebe.

Zlá královna je druhou ženou krále, v určitém smyslu je jeho nepravou manželkou. Patří ale ke králi, tedy ke starému systému. Představuje tedy primitivní neohrabané nevědomí, které brání vyvíjet nový stav vědomí.²¹⁰ Proto na konci pohádky Zlá královna umírá, a navíc je ještě zesměšněna tím, že musí tancovat na Sněhurčině svatbě. Starý systém je tak odsunut a na řadu přichází nový stav.

2.3. Zlá královna jako stín

Von Franzová říká, že pro pohádky není typické, aby vyprávěly o hrdince a jejím stínu, neboť ženy nejsou tak silně odděleny od svého stínu jako muži. Když už k tomu dojde, většinou za to může animus. V některých verzích je stín popsán jako zlá sestra, která hodné sestře ničí život, jiná verze zas vypráví o maceše, která nutí hrdinku dělat podřadné práce.²¹¹

V naší pohádce se snaží macecha Sněhurky nějakým způsobem zbavit, ať už lovcem nebo dary. Sněhurka však před Zlou královnou neustále utíká a skrývá se. Není schopna svůj stín ještě přijmout.

²⁰⁷ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 42.

²⁰⁸ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 44.

²⁰⁹ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 97.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 131.

Lidé obecně nechtějí přiznat své stínové vlastnosti. Snaží se před nimi skrýt, nebo si je vůbec nepřipouštět, neboť je to nemorální stránka já, jeho odvrácená část. Většina lidí chce působit slušně a empaticky, nechtějí přiznat, že jak moc sebestřední jsou, nebo to o sobě vůbec nevědí. Svě stínové vlastnosti tak odhalí jen nedopatřením.²¹²

Někdy člověk vidí svůj stín, ale odvrací se od něho, nenechá se s ním konfrontovat. Považuje pak sám sebe za dobrého člověka a před ostatními se honosí svou neposkvrněností, avšak nejde o čistotu duše, ale pouze o zbabělost přijmout své stínové vlastnosti.²¹³

Královna vyšle lovce, který má Sněhurku zabít a na důkaz přinést její srdce. Ten se nad ní však smiluje a místo Sněhurčina srdce, přinese královně srdce jelena, či laně (v původní verzi dokonce prasečí srdce). Zvěř obecně symbolizuje nevědomý faktor, který vede na cestu k rozhodující události, někdy jde o proměnu osobnosti, někdy o cestu na onen svět. Zvěř je také nositelem světla a symbolu mandaly.²¹⁴

Sněhurka dostává od královny postupně tři dary, které by mohly symbolizovat přijetí stínu. Vždy je ale nějakým způsobem zachráněna. Sněhurka zřejmě není ještě schopna přijmout svůj stín.

Zde je nutné říct, že stín není jen negativní, ale obsahuje i pozitivní prvky, je zdrojem instinktivních impulzů a rozšiřuje vědomí. Stín zůstává pozitivní tak dlouho, dokud nepřesahuje hranice vnějšího světa, ve kterém působí kompetentní persona.²¹⁵

O stínu uvažujeme jako o podosobnosti, která chce to, co persona nedovolí. Klasickým příkladem stínové postavy je Mefistofeles v Goethově Faustovi. Mefistofeles zláká Fausta, aby s ním šel do světa a prožil své méněcenné funkce, kterými jsou vnímání a cítění a ukáže mu, jak naplňující může být prožít svou nežitou sexualitu.²¹⁶

²¹² STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 108. – 109.

²¹³ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla IX*. s. 150.

²¹⁴ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 95.

²¹⁵ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 29.

²¹⁶ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 111.

Zlá královna přichází za Sněhurkou postupně se třemi dary, které by mohly symbolizovat právě skrytou sexualitu. Jung říká, že pohlavní vědomí ženy se zakládá na sdílené identitě s matkou.²¹⁷ Sněhurka ale přišla o matku velmi brzo, naskýtá se zde tedy možnost, že by mohla být vůči sexuálním pudům při nejmenším oslabena. Může se tedy nechat snadno zlákat stínem, který jí přináší její sexualitu jako na podnose.

Sněhurka velmi snadno dary přijímá, není schopná se poučit. Vždy vyslechne rady trpaslíků, aby se nenechala ošálit krásnými předměty, ale později přece jen podlehne. Nakonec to jsou právě trpaslíci, kdo ji zachrání. U posledního daru se jim to ale nepovede, Sněhurka sní otrávené jablko a usne (v původní verzi dokonce zemře).

Jedním z darů, které královna Sněhurce přinese, je hřeben. Ten se vztahuje k uspořádání myšlenek, tak jako si jím upravujeme vlasy.²¹⁸ To by mohlo znamenat, že si Sněhurka potřebuje vyřešit svou vnitřní skutečnost. Hlavním symbolem je zde ale jablko, které představuje tzv. erotickou vinu neboli vinu ze své vlastní sexuality a chtíče.²¹⁹

Stojí také za povšimnutí, že královna přinese Sněhurce přesně tři dary. Trojka se pokládá za mužské číslo, stejně jako všechna lichá čísla. Číslo tři je spjato s pohybem, a tudíž proudem času, protože čas bez pohybu neexistuje. V trojce tkví symbolika pohybu, protože k pohybu je potřeba dvou pólů a energie. Musíme tedy rozlišit, zda jde o tři věci téhož druhu, nebo o dvě věci, které třetí spojuje. Pokud jde o tři věci stejného druhu, většinou přijde na řadu čtvrtá, která dovrší úplnost. Proto jsou pohádky často rozděleny do tří oddílů, kde čtvrtý je uzavírá jako lysis nebo katastrofa.²²⁰ Čtyřka je také pokládána za ženské číslo, stejně jako trojka za číslo mužské.

Tři dary by tedy mohly být spojeny určitým způsobem s animem, s něčím mužským. Sněhurka je vůči praktikám animu ale velmi oslabena, nechá se jím zcela pohlit. Nakonec je to právě princ, jakožto představitel logu, kdo Sněhurku

²¹⁷ STEVENS, Anthony. *Jung*. s. 71.

²¹⁸ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 30.

²¹⁹ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla I*. s. 174.

²²⁰ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 72.

zachrání. V některých verzích se tak stane polibkem, v té původní zakopne sluha při přenosu rakve a nárazem Sněhurce vyskočí z hrdla kus jablka, díky čemuž zase ožije.

Ženský stín je zpravidla spojen s problémem anima. Pokud žena s dominantním animem dokáže překonat nechuť k poznání osobního stínu, může díky animovi rozvíjet maskulinní stránku, a stát se tak vědomou. Musí se naučit rozlišovat mezi femininním já a maskulinním animem.²²¹

Sněhurka žije s trpaslíky, kteří ji neustále radí, co má dělat. Chtějí ji ochránit před královnou a nikam ji nepouští. Sněhurka jim na oplátku vaří, uklízí a celkově zastává ženu v domácnosti. Během individuálního procesu musí žena dospět do fáze, kdy se vzdá své magické moci nad muži, kteří na ni projikují svoji animu. Pokud chce žít jako individuální osobnost, musí se přestat identifikovat s projekcemi. Žena, která se vymaní z tradičně povrchního, pouze femininního života, se stává královnou.²²²

2.4. Sněhurka jako persona

Sněhurka je vzorem čistoty a krásy, spojená s bělostí. Představuje opak Zlé královny, kterou jsem výše popsala jako stín. Postava Sněhurky by se tedy dala interpretovat jako persona.

Persona a stín jsou jako dva bratři či sestry, persona se ráda ukazuje na veřejnosti, stín se skrývá a straní se vnějšího světa. Jsou svými protiklady. Oponují si, ale zároveň se také doplňují.²²³

Sněhurka a Zlá královna jsou naprosto odlišné postavy. Zatímco Sněhurka je čistá, neposkvřená a představuje ztělesnění dobra, Zlá královna je temná, krutá a symbolizuje tedy špatné vlastnosti.

Zlá královna používá zrcadla, v nich je ukryta její moc. Zrcadlo je nástrojem naší reflexe. Vrhá k nám zpět náš obraz, v zrcadle se vidíme tak, jak nás vnímají ostatní. To, jak na nás reagují ostatní lidé nám může pomoci v tom, abychom se lépe poznali.²²⁴ Pro Schopenhauera je zrcadlo metaforou intelektu. Přirovnává ho k

²²¹ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 29.

²²² Tamtéž. s. 29. – 33.

²²³ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. s. 110. – 111.

²²⁴ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 30.

„navigačnímu přístroji“, který určuje směr na bezcestném moři. Avšak pokud člověk začne příliš spekulovat, svede ho jeho intuice a on se dostává do prostředí bez hranic, začne být tento nástroj nebezpečný.²²⁵

Sněhurčin stín v podobě Zlé královny se často dívá do zrcadla, a navíc se ho každý den ptá, kdo je v zdejší zemi nejkrásnější. Sněhurka jakožto persona je krásná a čistá, navenek působí jako něco dobrého, avšak je to jen určitá maska. Stín v podobě Zlé královny zjišťuje, že krása je pomíjivá, lidé ji už možná nevidí, jako ztělesnění půvabu. Této skutečnosti si je stín vědom, přemýšlí nad tím, ale persona se tváří stále jako dokonalá osoba.

Nejdůležitějším úkolem já je integrovat personu a stín. To znamená, že já musí přijmout své zahanbující vlastnosti, které často vnímá jako špatné, i když takové většinou nejsou. Obvykle to jsou jen pudy, které nejsou součástí persony, která zastupuje morální hodnoty společnosti.²²⁶

Sněhurka přijme dary od Zlé královny, které, jak jsem uvedla výše, znamenají skrytou sexualitu, která je spojena s animem. Persona a stín se tedy určitým způsobem spojí. Zlá královna je donucena tančit na Sněhurčině svatbě v rozžhavených střevících, dokud nepadne mrtvá k zemi. Tato skutečnost by mohla symbolizovat fakt, že já si je již vědomo svých stínových vlastností, za které se už nestydí, ale naopak je všem ukazuje na obdiv.

2.5. Sněhurka a Zlá královna jako dva aspekty animy

Von Franz ve svém díle říká, že pokud se v pohádce objevuje postava macechy a dcery, lze je vykládat z mužského pohledu i jako dva aspekty animy.²²⁷

Anima může mít více aspektů. Emma Jung ve svém díle říká, že postava animy se formuje dle potřeby duše jako Velká matka, Afrodita a „Milenka“.²²⁸ Jsou to primární aspekty ženskosti, ale stejně tak aspekty animy.²²⁹

Aspekty animy mohou být označeny i jinak. Například v zemích, kde převládá katolicismus je světlý aspekt animy projikován na Pannu Marii, dlouho

²²⁵ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla V.* s. 143.

²²⁶ STEIN, Murray. *Jungova mapa duše.* s. 143. – 144.

²²⁷ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie.* s. 131.

²²⁸ JUNG, Emma. *Animus and anima.* s. 86. – 87.

²²⁹ Tamtéž. s. 76.

zde však chyběl temný aspekt, který anima také má. Muži tak pořádali hony na čarodějnice, protože si na tyto ženy nevědomky projíkovali temný aspekt animy. Von Franz říká, že temný aspekt animy je velmi důležitý, neboť kompenzuje ten světlý.²³⁰

Sněhurka je zde představována jako světlý aspekt animy. Symbolizuje nevinnost a „něco čistého“. Stará se trpaslíkům o domácnost, je nápomocná a přirozeně milá. Myslím si, že by mohla symbolizovat pannu, jako jeden aspekt animy.

V protikladu ke Sněhurce vystupuje Zlá královna, která oplývá mocí a magií. Von Franz říká, že čarodějnice je mnohdy počátečními manifestacemi animy, často je také zobrazena jako macecha, která se podobá obrazu matky.²³¹ Zlá královna tedy představuje temný aspekt animy.

Čarodějnice často zobrazují negativní aspekt animy. Například v legendě o Odysseovi se objevuje postava Kalypsó, která vězní Odyssea na ostrově a propouští ho až na příkaz bohů. To samé platí pro čarodějnici Kirke, která promění Odyssea a jeho společníky v prasata.²³²

V pohádce se ale také objevuje vlastní matka Sněhurky, která je vlastně původní královnou. Máme zde tedy tři ženy, což by mohlo odkazovat na trojjedinost ženství, stejně jako tři kapky krve, které královna použila ke stvoření Sněhurky. Vlastní matka by mohla tedy představovat Velkou matku, Sněhurka pannu a Zlá královna milenku.

2.6. Sněhurka jako bytostné Já

Sněhurka je hlavní postavou v pohádce, mohla by tedy představovat určitý druh hrdinské postavy.

Na začátku pohádky si královna přeje děťátko, avšak stále jí není dopřáno. Von Franz říká, že motiv bezdětného páru bývá obecně předstupněm zázračného

²³⁰ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 55. – 58.

²³¹ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 118.

²³² JUNG, Emma. *Animus and anima*. s. 74.

narození výjimečného dítěte. Bezdětnost sama o sobě znamená, že bylo přerušeno spojení s tvořivým základem psyché.²³³

Sněhurka je také spojena s určitými barvami, konkrétně s bílou (kůže, sníh), červenou (rty, kapky krve) a černou (vlasy). Jung říká, že tyto barvy jsou obdobou kvaternity, přičemž dříve se sem řadila i žlutá (žlut'). Později byla poslední barva vynechána a je uváděna jen zřídka.²³⁴

Von Franz říká, že hrdina je velmi často zachránce. Obvykle se potýká s drakem, čarodějnici či zlým kouzelníkem. Avšak často je také nevinnou obětí zlé moci. Někdy může být obojím, jak dobrým, tak zlým, svůj národ nejen osvobozuje, ale zároveň také ničí.²³⁵

Sněhurka se musí potýkat se svým nevědomím, se svými osobními démony. V první řadě je to Zlá královna, která ať už jako negativní aspekt matky či stín musí být integrována do osobnosti.

Bytostné Já a jáský komplex mají stejnou strukturu, neboť na začátku svého života se často identifikujeme s modelovým hrdinou. Tuto roli často plní otec, policista, učitel apod. V dětství však dochází k tomu, že je člověk nakonec oddělen od svého hrdiny a zažívá šok z neúplnosti, tehdy prožívá oddělení od svého bytostného Já. Já se pak stává faktorem, který existuje sám o sobě a ztrácí dočasně spojení s centrem.²³⁶

V naší pohádce je Sněhurka určitým způsobem vytržena z reálného světa. Vstupuje do lesa, který by mohl představovat nevědomí. Von Franz říká, že trpaslíkům je přisuzován status narušitelů vědomí. Stejně tak jako animu, který si libuje ve vytváření zamlžené atmosféry.²³⁷

Sněhurka je tedy poprvé v životě odkázána sama na sebe. Musí spoléhat na vlastní úsudek i přesto, že se jí trpaslíci snaží radit. Jung říká, že pokud chce člověk

²³³ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 133.

²³⁴ JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VI*. s. 12.

²³⁵ Tamtéž. s. 47.

²³⁶ Tamtéž s. 47. – 48.

²³⁷ FRANZ, Marie-Louise von. *Animus a anima v pohádkách*. s. 27.

naslouchat své duši, musí se oddělit od masy, vystoupit z mlhy a rozhodovat se nezávisle na druhých.²³⁸

Von Franz říká, že není vždy dobré poslouchat pouze své instinkty. Někdy nám totiž radí špatně, a proto nám příroda dala vůli, naše já. Můžeme tedy regulovat naše instinktivní pudy.²³⁹

Sněhurka se i přes rady trpaslíků nakonec rozhodne, že dary přijme. Na vzdory dominantnímu animu se odhodlá poznat vlastní stín. Nakonec usne a „probudí se jako královna“. Nastolí nový řád.

Von Franz říká: „*Hrdina je archetypová postava, která ukazuje model takového já, jež funguje v souladu s bytostným Já.*“²⁴⁰ Hrdina ukazuje správně fungující já podle potřeb bytostného Já. To je důvod, proč se hrdina jeví do jisté míry i jako bytostné Já. Je totiž jeho nástrojem. Hrdina je tedy určitým způsobem i bytostné Já.²⁴¹

²³⁸ JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. s. 61.

²³⁹ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 49. – 50.

²⁴⁰ Tamtéž. s. 50.

²⁴¹ Tamtéž. s. 50.

Závěr

„Opravdové dějiny ducha nejsou uchovány v učených knihách, nýbrž v živoucím duševním organismu každého jednotlivce.“²⁴²

C. G. Jung byl jedním z nejznámějších psychologů všech dob a věřil, že nevědomí obsahuje část, která je společná všem lidem na světě. Tuto část pojmenoval jako kolektivní nevědomí. Věřil, že jsou v něm uloženy určité vzorce chování, které později nazval archetypy. Cílem bakalářské práce bylo zodpovědět na otázku, zda se archetypy dají najít i v klasických lidových vyprávěních, kterými jsou například pohádky.

V teoretické části popisují pojmy vědomí a nevědomí tak, jak je chápal Jung. Cestoval po světě a zabýval se studiem mytologie, prováděl analýzy snů různých kmenů a národů, ale také svých pacientů a v neposlední řadě i vlastních snů. To ho dovedlo k otázce, proč se ve snech různých lidí objevují stejné motivy. Došel k závěru, že je to materiál, který jsme zdělili od našich předků a je společný všem lidem, proto musíme nevědomí rozdělit na osobní a kolektivní povahy. Právě kolektivní nevědomí obsahuje určité vzorce chování, které stejně jako reflexy nemůžeme ovládat. Zavedl tak pojem archetyp, kterým označuje tyto vzorce chování.

V praktické části jsem se snažila ukázat, že archetypy můžeme objevit i v příbězích, které si lidé vyprávějí již od počátku lidstva. S pohádkami se setkáváme již od dětství, jsou tedy podstatnou součástí důležité etapy v našem životě. Von Franz říká, že pohádky jsou nejčistším a nejjednodušším výrazem kolektivně nevědomých psychických procesů, tedy archetypů.²⁴³ Cílem bakalářské práce bylo ukázat, že archetypy můžeme skutečně objevit i v pohádkách. Já si pro svůj rozbor zvolila pohádku Sněhurka a sedm trpaslíků. Analyzovala jsem pouze ženské postavy, protože právě na ně se příběh soustředí. První postava, se kterou se setkáváme, je vlastní matka Sněhurky. Popsala jsem ji jako pozitivní aspekt mateřského komplexu, neboť pro Sněhurku představuje pečující matku. Další ženská postava, která se v pohádce objevuje je Zlá královna, která představuje

²⁴² JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*, s. 5.

²⁴³ FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. s. 15.

nevlastní matku Sněhurky, a právě proto ji můžeme vnímat jako negativní aspekt mateřského komplexu. Na tuto postavu se dá ale také nahlížet jako na stín. Nabízí Sněhurce dary, které symbolizují skryté a do jisté míry potlačené erotické tužby, které jsou spojeny s animem. Sněhurka je pravým opakem Zlé královny, je čistá a nevinná, a proto ji ve svém rozboru vykládám jako personu. Z mužského pohledu by se ale tyto postavy daly chápat i jako dva aspekty animy. Sněhurka jako pozitivní aspekt, protože je zobrazena jako „ta krásná a milá“, která pomáhá trpaslíkům. Zlá královna jako negativní aspekt vzhledem k tomu, že je velmi mocná, oplývá temnou magií a představuje zápornou postavu. V pohádce se objevují tři ženy, což může odkazovat na trojjedinost ženství v podobě matky (vlastní matka Sněhurky), panny (Sněhurka) a milenky (Zlá královna). Sněhurka je ale také hlavní postavou v pohádce, která musí překonávat určité nástrahy, například boj se stínem. Vykládám ji proto i jako bytostné Já.

Na postavy jsem tedy se podívala z různých úhlů pohledů a zohlednila jsem také jejich vzájemný vztah. V pohádce jsem se snažila nalézt i určité motivy, které jsou s konkrétními postavami spojené a zahrnuje je do svého rozboru.

Myslím si, že každý by si měl zkusit nahlédnout na pohádky očima Junga, protože právě tehdy pochopí, jaký smysl pro náš život mají. Až se opět podívám na nějakou pohádku, nebudu ji vnímat jen jako příběh o boji dobra se zlem, ale budu v ní vždy hledat hlubší smysl, který mi tato bakalářská práce nastínila.

Seznam použité literatury

FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Vydání čtvrté. Přeložil Kristina ČERNÁ, přeložil Jan ČERNÝ. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0863-1.

FRANZ, M. L. von. *Animus a anima v pohádkách*. Vyd. 1. Přeložil Karel KESSNER. Brno: Emitos, 2008. Příběhy duše. ISBN 978-80-87171-05-9 3.

HAYMAN, Ronald. *Život C.G. Junga*. Přeložil S. M. BLUMFELD. 1.vyd Praha: Práh, 2001. ISBN 80-7252-046-6.

JACOBI, Jolande Székács. *Psychologie C. G. Junga*. Přeložil Ludmila MENŠÍKOVÁ, přeložil Jiří KOCOUREK, přeložil Zdeněk JANČAŘÍK. 2. vyd. Praha: Portál, 2013. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0353-7.

JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. 1. vyd. Přeložil Karel PLOCEK. Brno: Atlantis, 1998. ISBN 80-7108-178-7.

JUNG, Carl Gustav. *Aion. Researches into the phenomenology of the self*. Second edition. Translated by R. F. C. HULL. New York: Bollingen foundation, 1959. ISBN 0-691-09759-3.

JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe. Tavistocké přednášky*. 2. vyd. Brno: Academia, 1993. ISBN 80-200-0480-7.

JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. 2. vyd. Přeložil Karel PLOCEK. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-213-9.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*. 1.vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1996. ISBN 80-85880-12-1.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. ISBN 80-85880-16-4.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla III. Osobnost a přenos*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. ISBN 80-85880-18-0.

JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ, PLOCEK, Karel, ed. *Výbor z díla IV. Obraz člověka a obraz Boha*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. ISBN 80-85880-23-7.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla V. Snové symboly individuálního procesu*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. ISBN 80-85880-19-9.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla VI. Představy spásy v alchymii*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2000. ISBN 80-85880-21-0.

JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VII. Symbol a libido*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004. ISBN 80-85880-35-0.

JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla VIII. Hrdina a archetyp matky*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2009. ISBN 978-80-87171-10-3

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla IX. Člověk a kultura*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janáčka, 2012. ISBN 978-80-85880-70-0.

JUNG, Emma. *Animus and anima*. First edition. Translated by Hildegard NAGEL. Dallas, Texas: Spring Publications, 1981. ISBN 0-88214-301-8.

MÜLLER, Lutz a Anette MÜLLER, ed. *Slovník analytické psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-863-5.

SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janáčka, 2005. ISBN 80-85880-39-3.

STEIN, Murray. *Jungova mapa duše*. Přeložil Veronika HUBLOVÁ. 1. vyd. Brno: Emitos, 2016. ISBN 978-80-87171-51-6.

STEVENS, Anthony. *Jung*. Přeložil Štěpán KOVAŘÍK. 1. vyd. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-012-3.

RAFAILOV, Boris. *Filosofické aspekty v díle C. G. Junga*. Brno, 2008. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.